

Horváth Gergő: A Káli-medence „vidéke” – avagy a „vidék” közgondolkodásbeli átértékelődésének egy példája¹

Bevezetés -- problémafelvetés

0. Az ipari társadalom átrendeződésének, „posztindusztrialitásba” való átmenetének számos jele van. Az átmenet –talán legfontosabb– jellemzője, hogy megváltoznak azok a kategóriák, amelyek mentén a társadalom az eddigiekben megszerveződött. A hajdani, munkára, foglalkozásra épülő modell helyett új struktúra alakul(t) ki, melynek középpontja inkább a kultúra (az ízlés), a szabadidő területén, illetve a szabadidős tevékenységekben keresendő. A társadalom ily mérvű átalakulása ugyanakkor egyes fogalmakkal kapcsolatos, konkrét szemléletbeli átértékelődésekhez is vezet. Ilyen a „vidék” fogalmának átértékelődése a köz-, illetve a társadalmi gondolkodásban. A szemléletváltást azonban mindaddig hipotézisként kell kezelnünk, ameddig egy kutatás kifejezetten arra nem irányul, hogy kimutassa azt, egy-egy konkrét esetben. Tanulmányomban erre teszek kísérletet a Káli-medencei turizmus egyes vonatkozásainak, illetve a Káli-medencei nyaralók egyes csoportjainak a Káli-medence „vidékére”, „arculatára” vonatkozó, mintegy húsz éve tartó konstrukciós törekvéseinek és stratégiáinak elemzésével.

0.1 A tanulmány egy, a Balaton-felvidéki Káli-medence területén a JPTE BTK Kommunikációs Tanszéke által, Béres István és Szijártó Zsolt vezetésével mintegy négy éve folytatott kutatásra épül, amelynek témája a turizmus kulturális rendszerként való jelenléte a Káli-medence területén. Ebbe bekapcsolódva azt igyekeztem megvizsgálni, hogy miképpen jelenik meg a Káli-medence mint „vidék” nyaralóinak felfogásában, hogyan próbálják meg valamiféleképpen befolyásolni a Káli-medence életét, s végül, hogy valójában mit eredményez folyamatossá váló jelenlétük. A kutatás során a nyaralóknak egy specifikus csoportjára koncentráltam: az ún. bebírókra. A bebírók közül is leginkább azokra, akik a szabadidejüket eltöltésén túl is jelen vannak a Káli-medence életében.

0.1.1. A „bebírók” eredetileg városi, főként fővárosi értelmiségi- és művész-körökből kerültek ki, s látszólag viszonylag homogén csoportot alkotnak a helyi őslakossággal szemben. A kutatás során azonban felszínre kerültek azok a „törésvonalak”, amelyek mentén a bebírók megoszlanak, s sokszor konfliktusban kerülnek egymással. Így dolgozatom Káli-medencére vonatkozó része főként az ilyen, a bebírót egymástól elválasztó pontokra épül.

0.1.2. A kiválasztott bebírók több csoportra való bontását követően aszerint tájékoztam, hogy az egyes csoportok milyen véleménnyel és tevékenységi stratégiákkal, körrel rendelkeznek a Káli-medence életét illetően, hogyan próbálják azt befolyásolni a saját maguk értékrendje, illetve érdekeik szerint. Egyáltalán milyen értékek és érdekek ezek, honnan táplálkoznak, s végül hogyan hatnak ténylegesen a Káli-medence „arculatára”.

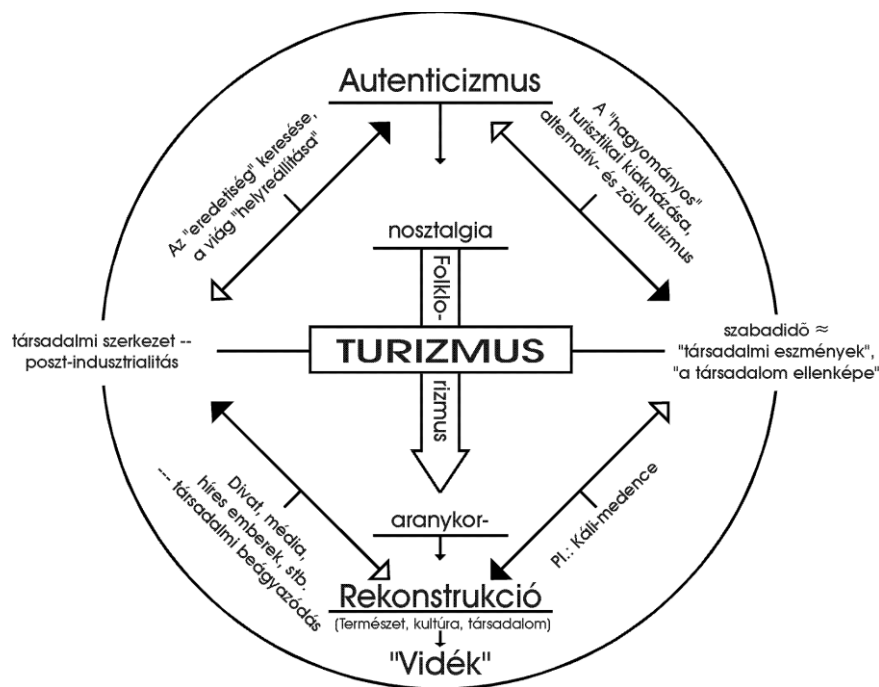
0.1.3. A kutatás folyamán különböző káli-medencei falvakban és eseményeken, rendezvényeken többszöri alkalommal végeztünk résztvevő megfigyelést; interjúkat készítettünk bebírókkal,

¹ A tanulmány annak a dolgozatnak a rövidített változata, amellyel a XXIV. OTDK Társadalomtudományi Szekciójának Környezet és Társadalom Szekciójában 1999-ben harmadik helyezést értem el. Megírásának idején a JPTE BTK Kerényi Károly Szakkollégium tagja voltam, melynek ezúton szeretném kifejezni hálámat, amiért segítségemre és támogatásomra volt. A Szakkollégium munkáját a Soros Alapítvány, a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány, a JPTE EHÖK és a Kékkúti Ásványvíz Rt. támogatta az 1998-99-es tanévben.

helybeliekkel, valamint olyanokkal is, akik az előzőektől viszonylag függetlenként vannak, voltak jelen a Káli-medence életében. Forrásként használtuk továbbá a Káli-medencére vonatkozó kiadványokat; az itt élőkkel mások által készített és különböző folyóiratokban megjelent riportokat. Szintén forrásként felhasználhatónak bizonyult az a viszonylag nagy mennyiségű fotóanyag, amit az előző egy év folyamán készítettünk a Káli-medence területén. A munkát nagy mértékben segítette az, hogy a kutatást többen végeztük párhuzamosan, így kellőképpen meg tudtuk osztani egymással tapasztalatainkat, s a külön-külön felgyűjtött anyagainkat.

Posztindusztrialitás -- az átalakuló társadalmi szerkezet sajátosságai

1.0 A Káli-medencében megfigyelteket az itt felrajzolt séma (1. ábra) szerint értelmezem, valamint a tanulmányt is jórészt ez alapján építem fel.

1. ábra: Az elméleti keret főbb fogalmai és összefüggései

1.1 A *posztindusztrialitás fogalma* valójában nem magára a világra vonatkozik. Helyette sokkal inkább a lassan, s helyenként eltérő sebességgel és mértékben átrendeződő új társadalmi szerkezet sajátosságaira utal. Senki sem állíthatná komolyan, hogy napjainkban az indusztrialitás foka bármennyit is csökkenne (még ha léteznek is erre irányuló törekvések, kísérletek), sőt, mindenki tisztában van azzal, hogy az ember környezete a korábbiakban soha nem látott mértékben alapul a technikai rendszereken. A posztindusztrialitás ehelyett a megváltozó társadalmi valóság azon sajátosságát jelenti, amelynek megfelelően a társadalom tagjai a korábbi, indusztriális minta helyett már nem annyira „munkájuk”, a „foglalkozásuk” szerint szerveződnek nagyobb struktúrába, hanem sokkal inkább ízlésük, életstílusuk szerint:

„A szabadidő elmozdította a munkát a modern berendezkedés központjából. A hatvanas évek mozgalmaiban világosan tükröződik, hogy a munka világa átadta a terepet a regenerációnak. (...) ...az új szerveződési formák inkább a szabadidős tevékenységek széles megalapozott keretéből emelkednek ki... (...) Az »élet-stílus« (a munka és a szabadidő egyes kombinációinak általános megfogalmazása) felváltja a »foglalkozás«-t, a társadalmi kapcsolatok formáinak, a társadalmi státusznak és cselekvésnek eddigi alapját. (...) Az ipari társadalom felbomlása belülről indul meg, ahogy az elidegenedés előzönlí a munkahelyeket, s ugyanez idézi elő a modernitás megszületését. Az alapvető társadalmi értékek megerősítése a munka világtól eltávolodik és a szabadidő birodalmában keres menedéket.”²

1.2 Az idézet valójában tovább is vezet bennünket a következő ponthoz: a turizmus jelentőségéhez. A későbbiekben még többször, valamint bőségesebben is taglalom a turizmus kortárs jelentőségét. Az ábra is erre kíván rávilágítani azzal, hogy az egész „rendszer” középpontjában a turizmus áll. Épp a turizmus teszi lehetővé egy vízszintes tengelynek a meglétét, aminek egyik pólusa a társadalmi rend és a nagyon is ipariális valóság, míg a másik vége az egyfajta ellenképként tetszelgő „szabadidő” kategóriája. A szabadidő, bár látszólag a hétköznapi világ ellenképének látszik, nem szakadhat ki az egész társadalmi rendszerből. Ebben (is) pedig nagyon hasonló az ünnepekhez.

1.2.1 MacCannel sok más kutatóhoz hasonlóan a turisztikai rendszer napjaink mértékeinek megfelelő működését éppen a világtól való elidegenedéssel magyarázza. A fokozódó differenciálódás, a „modernitás haladása (a »modernizáció«) [egyre eluralkodóbb elidegenedés-érzéshez vezet, ezáltal] az erős instabilitásra és inautenticitásra való érzékenységben áll. A modernnek számára [emiatt] a realitás és az autenticitás máshol létezik: más történelmi szakaszokban és más kultúrákban, szegényebb, egyszerűbb életstílusokban.”³

A valójában egyre fokozódó iparizáció szüli meg tehát a posztindustrialitás eszméjét és társadalmi gyakorlatát azzal, hogy fokozatosan elidegeníti az embereket saját maguk világtól. Ennek köszönhetően jön létre egyfajta „autenticizmus”: azaz a más életstílusokat és korszakokat idealizáló, eszményítő irányultság. Pontosan ennek köszönhető a turizmus korábban sohasem létező fogalma, illetve jellemzőségének mértéke.

1.3 Minden valószínűség szerint nem kell külön bizonygatni hogy a turizmus mennyire jellemzi mai világunkat. A 20. század „a gépkocsi, a repülőgép és a tömegturizmus kora”⁴-- hangoztatják a kutatók és turisztikai szakemberek, sőt, Dean MacCannel a turistát egyenesen a „modern” ember metaforájának látja.⁵ Valószínűsíthetően a következő évszázadban további szélesedésének és terjedésének lehetünk tanúi.

1.4 A turizmust taglaló szakirodalom, de még a különböző irányzatok áttekintésére sincsen most lehetőségem⁶, így csak azon vonatkozások közül emelek ki egy párat, amelyek dolgozatom szempontjából relevánsak.

1.4.1 Sok kutató így Konrad Köstlin, Erik Cohen is, kiemeli, hogy a turizmus valamiféle törekvés a „világ helyreállítására”. Ezalatt azt értik, hogy a világtól való elidegenedés olyan hatalmas

² MacCannel 1980.4.

³ MacCannel im. 2.

⁴ Lengyel 1992.11.

⁵ Megjegyzendő, hogy MacCannel fogalomhasználata kissé eltér a nálunk megszokottétól: nála a „modern” a „posztindustrialis” megfelelője.

⁶ Magyar vonatkozásban Fejős Zoltán nevéhez köthetők a legjelentősebb áttekintések: Fejős 1984., 1998.

méreteket ölt, hogy az egyes csoportok és individuumok csak a turizmuson keresztül tudják helyreállítani az átláthatatlanul komplexé vált világot. A turizmus nem véletlenül bír sematizáló, leegyszerűsítő sajátosságokkal. *„A turizmus a modern hétköznapokat kritizálja, a munka elidegenedett világát akarja ellensúlyozni. Az év legköltésesebb hetei azt a jobb világot jelentik meg, amelyben az ember képes pihenni, kikapcsolódni, azaz ahol »élni« tud.(...) Az áttekinthetetlen modernsége tekintettel a regionális kultúra felértékelése nem más, mint kísérlet egy elviselhető mértékű komplexitás kialakítására – az áttekinthetőségre és kezelhetőségre történő redukció segítségével. Kísérlet arra, hogy a munka és a szabadidő kettéválasztásakor elvesztett egységet legalább az egyik póluson, a szabadidőben megőrizze.”*⁷

1.4.2 A világtól elidegenedett személyek éppen a szabadidőben képesek megteremteni azt a világot, melyben jól érzik magukat, lehetőségeiket kibontakoztathatják. Ezáltal a szabadidő, a turizmus szférája valamiféle visszavonulási területként tűnhet fel, ahol megvalósíthatóak a „társadalmi eszmények”. A társadalom hétköznapi rendjével szemben így sajátos „ellenképpé” válik – s most csak utalni szeretnék arra, hogy ebben a vonatkozásában hasonló az ünnepek funkciójához, melyek éppúgy ciklikusan szakralizálják a mindennapok világát, mint ahogy a szabadidő és a szabadidős tevékenységek is a hétköznapokat⁸. Ahogy azonban a világ rendjével látszólag szemben álló ünnepi rítusok, a szabadidős tevékenységek sem helyezkedhetnek az egész társadalmi rendszeren kívül. Ezt kívántam szemléltetni azzal, hogy bár a „társadalmi szerkezet” ellenpólusaként az ábra vízszintes tengelyének másik végén helyezkedik el a „szabadidő” (a hozzá kapcsolódó konnotációival együtt), mégis ugyan annak a körívnek képezik részét.

Ehhez a ponthoz tartoznak azok a közelítésmódok, amelyek a turizmus és társadalom kapcsolatát a kialakuló új kulturális formák, rendszerek felől vizsgálják. Sokan közülük a befogadó közeg kultúrájának változását vizsgálják a folklorizmus szemszögéből: miképpen esztétizálódik, veszi el eredeti jelentését és funkcióját, illetve, hogyan kap másikat. Az ilyen kutatásokból derül ki leginkább, hogy a turizmus milyen nagy mértékben építkezik sematizáló, idealizáló és tipizáló elemekből. A folklorizmus fogalma itt külön jelentőségre is szert tesz: a világtól kiábrándult individuumok, csoportok pontosan a „népi kultúrában” vélik felfedezni az ideális életstílusokat. Az erre irányuló kutatások azonban már többször kimutatták: *„...épp a turizmus teremtette meg a vidéket mint kulturális jelenséget.”*⁹ Vagy, hogy *„a turizmus és a népi kultúra szorosan összetartoznak, ikertestvérek.”*¹⁰

1.4.3 A legfőbb motivációs tényező mögött tehát a világtól való elidegenedés áll. Erik Cohen ebből kiindulva kétféle utazás-típust különít el. Szerinte ugyanis a turistát a „térutazás” mellett csak az „időutazás” motiválja jobban: az időben távolinak óriási vonzereje van számára.

*„Abban az értelemben, ahogy létezik modernitás, romantikus »Fernweh« (távolságfájdalom), távoli helyek utáni vágy, vagy egy kevésbé ismert »Zeitweh« (időfájdalom), messzi idők – múlt és jövő– utáni vágy is, ami egyaránt kifejeződik nosztalgiában és a modern ember számára vonzó időutazás gondolatában.”*¹¹

1.5 A turizmus tehát olyan sajátos közvetítő közeggé válik, melybe bekapcsolódva felkereshetőek, az „igazinak” vélt életstílusok, kultúrák. Mind a turizmus mint társadalmi jelenség, mind a turisztika mint gazdasági ág erre épít. Ennek következménye, hogy ott, ahová

⁷ Köstlin 1996. 121.

⁸ A turizmus vallási rítusként való értelmezéséhez ld. Pusztai 1998.

⁹ Köstlin im. 121-122.

¹⁰ Köstlin im. 118.; Vö. még: Kriston-Vizi 1984., Fejős 1984.

¹¹ Cohen 1988.20.

eljutnak a turisták, ki is emelik azokat az autentikus elemeket, amelyek iránt a turisták támasztanak igényeket. Sajátos konstrukció jön létre, melyet szinte minden esetben rekonstrukcióként tüntetnek fel: ez és csak ez biztosíthatja ugyanis az autentikusságot. Ez végül is döntő mértékben befolyásolhatja egy adott hely, régió arculatát, de akár mindennapi életét is. Véleményem szerint, s ez dolgozatom szempontjából nagyon fontos: nem kell, hogy a turisták passzív résztvevők legyenek, s hogy nekik rendezzék meg a tereket, eseményeket, lehetnek ők ennek a folyamatnak nagyon is aktív résztvevői, sőt, nem egy esetben épp ők a rendezők. Hosszabb távon előállíthatják maguknak azokat a kellékeket, melyek lehetővé teszik számukra azt, hogy szabadidejüket autentikus környezetben, autentikus tevékenységekkel töltsék el. Az autentikusság mint turisztikai elvárás jól rávilágít arra, miért vált ennyire fontossá „a »hagyományos« turisztikai kiaknázása”, valamint az ún. alternatív- és zöld-turizmus.

1.5.1 Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a turisztikában jártas szakemberek a XXI. századra irányváltást prognosztizálnak a turizmusban. Mindezt a napjainkban tapasztalható, s egyre bővülő jelenségek fényében teszik:

„A számszerű bővülés mellett elmozdulás tapasztalható az ún. minőségi turizmus felé, amelynek több irányzata is van. Ilyen elsősorban az 1960-as és 1970-es évekre jellemző tengerparti tömegturizmus visszaszorulása a változatos és speciális úti célok javára. A turisták egyre inkább igénylik a sportolást, a helyi kultúrákkal való ismerkedést, különleges érdeklődésük kielégítését. Ez utóbbiak közé sorolható a természet iránti vonzódás, amelynek jegyében megszületett egy új kifejezés: az ökoturizmus vagy zöld turizmus.”¹²

1.5.2 *„...a mai --»posztmodern«-- utazó, turista a tevékenységek széles skálájával ötvözi a szorosabb értelemben vett turizmust: pl. »kalandkeresés« vízen, őserdőben, hegycsúcsokon, komplex üdülési aktivitás (kerékpár, gyalogtúra, kenuzás stb.), kiegészülve egy sor szakma, intellektuális tevékenység iránti érdeklődéssel, pl. régészet, antropológia, ökológia [néprajz] stb. Ma az idegenforgalmi ipar legdinamikusabban fejlődő ágának a kulturális, a kalandkereső és a természet-központú stílusok terjedését szolgáló szféra számít.”¹³* A turisták iménti, különféle szakmák iránti érdeklődése pedig azon igényükből fakad, hogy tevékenységi körük lehetőleg minél autentikusabb legyen. Ha pedig az egyes tudományterületek eredményeit elsajátítják, már nem elégszenek meg egyszerű „másolatokkal”: arra fognak törekedni, hogy mindent, a környezet minden egyes elemét „eredeti” állapotában állítsanak helyre, valamint, hogy minden egyes tevékenységüket is ezen „eredetiség-eszményhez” igazítsanak.

1.6 Így tehát a posztindusztriális társadalmi szerkezetből adódó elidegenedés és autenticizmus a szabadidőn keresztül, illetve abban megvalósulva vezet „rekonstrukció”-hoz. Ennek lehetünk tanúi --többek között-- a Káli-medencében.

1.7 Mielőtt azonban a konkrét esettanulmányra rátérnék, „be kell zárni a kört” – hangsúlyoznom kell, hogy öngerjesztő folyamattal állunk szemben: a világ komplexitása, technicizáltsága, így a tőle való elidegenedés egyre fokozódik. Ráadásul egyre több szabadidő áll rendelkezésünkre, ami szintén nem elhanyagolható tényező a turizmus szempontjából. Ugyanakkor a „rekonstrukciós példák” száma is egyre nő, ami különböző csatornákon eljut a társadalomhoz, s itt most csak néhányat, bár kétség kívül igen hatásosokat említek, mint pl. a média, híres emberek, akik esetleg divatot támaszthatnak. Mindez újabb igényeket támaszt a társadalomban, aminek tagjai még intenzívebb autentikusság keresésbe kezdenek.

¹² Boros 1994.10.

¹³ Fejős 1998. 7.

Folklorizmus -- Aranykor -- Nosztalgia

2.0 Az elméleti keret ábráján a kör alakú elrendezés és a már bővebben kifejtett vízszintes tengelyen kívül található egy függőleges tengely is. Ennek értelme a következő: az autenticizmusról már sok szó esett, ám az eddigiekben egyedül a világtól való elidegenedés alapján magyaráztam meglétét. Nem szabad azonban arról megfeledkezni, hogy a „régii”-nek, „eredetinek” nem kizárólag a posztindusztriális korban van és volt jelentősége. A „régii”, „ösi” sokkal régebb óta izgatja az emberek fantáziáját. A posztindusztrialitás autenticizmusa mindössze csak egy lehetséges kiváltó oka annak a fajta NOSZTALGIÁNAK, ami a már szintén taglalt régebbi és egyszerűbb életstílusokra, korokra irányul. A nosztalgia ugyanakkor elképzelhetetlen anélkül, amire irányul: ez pedig az ARANYKOR – legyen az személyes vagy akármilyen más vonatkozású. A nosztalgia egyfajta beállítódás, mely a letűnt idő távlatában megszépült múltra, az aranykorra irányul. Mozgatórugó, amely sajátos kommunikációt eredményez. Ez a „kommunikáció” pedig nem más, mint a FOLKLORIZMUS.

2.1 A *folklorizmus* a hatvanas évektől kezdve a néprajztudomány kedvelt témája. Általában a funkcióvesztést értik alatta, illetve a Saussure által és hatására használt „néprajzi tények funkcióváltását”¹⁴, amint egy-egy tárgynak eredeti funkcióját elvesztve csupán esztétikai értéke marad¹⁵. Ez a szemlélet helyénvaló, azonban korántsem kielégítő. A folklorizmusnak ugyanis fontos szerepe van abban a szemlélet-változásban, amelyről dolgozatom szólni kíván. Ráadásul, ahogy MacCannel a turisták „turisták”-tól való elzárkózását értékeli¹⁶, a jelenség funkcióvesztés, vagyis egyfajta leértékelődés, felszínesség felől való megközelítése is épp a vizsgált probléma részét képezi, s nem analitikus reflexióját. Az „eredeti funkció elvesztése” iránt érzett aggodalom ugyanis egybeesik az adott „néprajzi tény” autentikussága iránt érzett aggodalommal.

Előnyösebb Hermann Bausinger szemléletéhez alkalmazkodni, mely szerint a folklorizmus „*a tegnap néprajzának alkalmazása*”¹⁷. Valóban léteznek olyan esetek, amikor „*közvetlen út vezet a néprajzostól –ha úgy tetszik– a »folklorizmushoz«, a folklor jelenség előállítóihoz.*” Azonban ez „*nem feltétlenül tipikus; általában sok olyan közbülső állomás létezik, amelyek ezt a folyamatot érthetlenné, láthatatlanná teszik.*”¹⁸

Voigt Vilmos kétféle folklorizmusról beszél¹⁹: klasszikus és neofolklorizmusról. Klasszikusnak tekinti azon jelenségeket, amikor egy-egy, a hagyományos népi kultúrából vett tárgyat, dalt, jelképet stb. bizonyos politikai, vagy egyéb célból, az eredetitől eltérő többletjelentéssel ruháznak fel. A klasszikus folklorizmus főleg a 19. századot, a nemzetállamok

¹⁴ Vö.: Voigt 1990.

¹⁵ A népművészet ma többnyire vitrinbe, polcra, falra való, alig használható dísz tárgyat jelent, holott a népi műveltség nem ismeri az önmagáért való dísz, a dísz tárgyat, a vitrint.” (Andrásfalvy é.n.)

¹⁶ „A turisták nem szeretik a turistákat. (...) És a vallásos ösztönzés, hogy társait túlszárnyalja, nem csak etikai munkáinkban található meg, ahol Max Weber felfedezte, hanem néhány szabadidős tevékenységben is. A turisták modern kritikája nem a turizmus problémáját elemző elmélkedés – ez a probléma része. (...) A turizmus turisztikai kritikája a többi »egyszerű« turista túlszárnyalásának vágyán alapul, a társadalom és kultúra mélyebb értékelésén... Minden turista a társadalomba és kultúrába való mélyebb belegabalyodásra vágyik bizonyos mértékben, ez utazási motivációjuk egyik alapkomponense.” Vö.: MacCannel im. 16-17.

¹⁷ Bausinger 1982.80.

¹⁸ uo.

¹⁹ Voigt 1978.

létrejöttének időszakát jellemezte. Neofolklorizmusnak azt nevezi, amikor ugyanezen „kultúrjavakat” megfosztják eredeti jelentésétől, vagy ha meg is hagyják, kiragadva eredeti közegéből művészeti célokra használják, akár úgy is, hogy az adott „jav” maga üzenethordozó funkciót tölt be. Ebben az esetben azonban sokkal fontosabb az esztétikai értéke, amin keresztül olyan művészek, mint Bartók, Kodály, Chagall, Klee, Moore stb., a művészet megújulását kívánták előmozdítani.

Tanulmányom következtetéseihez Fejős Zoltán meghatározása áll a legközelebb²⁰; megközelítésének is az az oldala, amelyik tágabban, a „folklóron túl is kiterjesztve” tekint a folklorizmusra²¹. Eszerint „*a parasztság egész kultúrájának, a népi kultúra egészének, vagy bármely elemének eredetitől eltérő, idegen környezetbe juttató kommunikációs folyamatát s e folyamat végeredményét értjük*” alatta. Fejős arra is kitér, hogy mindez akkor válik igazán fontossá, amikor önmagán túlmutató, másodlagos, például társadalmi, politikai, esztétikai erővel bír. Dolgozatomban is egy ilyen, a folklóron túlmutató vonatkozást kívánok kiemelni, jelesül azt, hogy a közgondolkodás átalakulásában a múlt letéteményei, így többek között a „parasztság egész kultúrája”, a „népi kultúra egésze”, illetve az ezen tartalmakat egyként jelképező „vidék” új értelmet nyer, a jövőbe mutató „programmal” szolgál. A folklorizmus fogalmát tehát a jövőre, valamint a megváltozó társadalmi állapotoknak megfelelően, valamiféleképpen ki kellene bővíteni, újra kellene fogalmazni.

A folklorizmus tehát *folyamat*, mely a múlt egyes javaira irányul. Elsődlegesen azért rájuk, mert azok, akik ebben a folyamatban részt vesznek, úgy vélik, ezen javak értékesek, ma és az elkövetkezőkben is használhatók. A múlt javai olyan tartalommal ruházódnak fel, ami őket értékesebbé teszi; maga a kor az, ami értéket teremt. „McCracken szerint a nagy becsben tartott javaknak az a tulajdonsága, mely szerint a tárgyak magas státuszának legfőbb jelölője a *koruk*.”²² Ennek gyökereit azonban másutt kell keresnünk.

2.2 „*A régi és primitív kultúrák mítoszainak gyakori témája a kezdetek fontossága és ereje: mit csináltak az istenek vagy az ősök a kezdetekkor. Ezek az első cselekedetek prototipikussá váltak az utódok számára: ezek az eredetiek, a többi, a mitikus gondolkodás szerint, csak ismétlés. Ez a téma transzponálódott az ember történelmi tudatába olyan tendenciaként, hogy ami megmaradt a régmúltból, azt megőrizni, tisztelni és csiszolni kell.*”²³ S ez vezetett oda is, hogy minden ami eztán jött, egyre értéktelenebb és értéktelenebb, egészen odáig, hogy a kortárs alkotások (mind eszmei, mind egyéb téren) már teljesen rosszaknak minősülhetnek. „Az elbeszélő saját korát ehhez [a hajdani „aranykor”-hoz] méri – és szánalmasnak találja.”²⁴ Az *aranykor* mindenképpen olyan „cél”, amelyre a *folklorizmus* megvalósítási kísérleteivel irányul, s amely az azt mozgató *nosztalgia* középpontjában van. Ez jellemzi az autentikusság problémáját is, mely nem más, mint a nosztalgia (mint lelkiállapot) sajátos megnyilvánulása. Így mindenki, aki az „eredeti” valamiféle –akár átvitt értelemben való– birtokbavételére törekszik, az Aranykor eszményítésében vesz részt, valamint magának az eszménynek a tovább erősítésében és terjesztésében.

²⁰ Fejős 1981.14.

²¹ Szűkebben a folklorizmus „a folklórhoz tartozó, a folklorizálódással ellentétes, vagyis a folklórból a nem-folklór felé irányuló kommunikációs folyamatot jelent.” Fejős 1981.14.

²² Appadurai 1996.88.

²³ Cohen 1988.20.

²⁴ Hankovszky 1996.113.

Az aranykor olyan vélt/valós tulajdonságokkal rendelkezik, amelyek igen fontosak az általunk vizsgált tudatváltozás szempontjából. Hankovszky Tamás a következőkben foglalja össze az aranykor-eszmények univerzális sajátosságait: (1) az ember a szellemi világgal békében él (2) a természet barátságos (3) az emberek közötti tökéletes egység. Logikai úton bizonyítja be, hogy az aranykor értelmezhetetlen a „múlt-jelen-jövő” rendszerben, hogy egy teljesen különálló időszférát jelent. Épp az ünnepek azok, amelyekben megvalósulhat az aranykor, mert ezekben ugyanazon cselekvéseket hajtják végre, mint a hősök, istenek az aranykorban, vagy az idők kezdetén. Az „aranykor” tehát valamiféle beállítódásra utal, ami az emberiség egészére jellemző, s melynek megnyilvánulásai nyilvánvalóan kultúra-függőek, míg maga a beállítódás ténye egyáltalán nem az.

„Az aranykormítoszok létrejötte az időre reflektáló népek körében, és az, hogy hasonló elképzelések (más-más formában) a mítosztól eltávolodott Európában máig is népszerűek, arra enged következtetni, hogy az aranykorgondolat alapjai a jungi kollektív tudattalanban vannak, vagyis, hogy azokból az elemekből fakadnak, amelyeket a psziché szerzett fejlődése során.”²⁵

Hiába értelmezhetetlen az aranykor a múlt–jelen–jövő lineáris és kvantitatív szemléletében, az aranykor vagy a régmúlt hagyományok felidézése arra tesz kísérletet, hogy megismételvén pontosan ebben a „profán” rendszerben helyezze el. Eszerint ugyanis csak a „régik bölcsessége” lehet az, ami ideálisabb jövőt teremt, csak ez jelenthet megoldást a jelen problémáira és „inautentikusságára”.

Anthony D. Smith az aranykor és a nacionalizmus kapcsolatáról írott tanulmánya szerint a „közösségi múlt egyik különösen hivatalos változata (...) rögződhet, és a gyors változások idején nosztalgiát ébreszthet a »régik szép idők« iránt; így egyszerűen irrevelánsná válhat a jelen szükségletei szempontjából, egy olyan utópisztikus mellékvágánnyá, amely eltereli a figyelmet a valódi feladatok megoldásától.”²⁶ Számunkra pontosan ezen „mellékvágány” az izgalmas. A „régik szép idők” nem takar mást, mint az aranykort, melynek típusai Smith szerint: (1) gazdasági, (2) politikai, (3) vallási és (4) szellemi, szépségbeli aranykor. Valójában Smith és Hankovszky tanulmányának „aranykorai” összeegyeztethetőek, hiszen a szellemi világgal való béke megvalósul a „vallási és a szellemi, szépségbeli aranykorban”, a barátságos természet a „gazdasági”-ban, az emberek közötti tökéletes egység pedig a „politikai”-ban. Smith fontos megállapítást tesz: „Noha ezek az aranykorok gyakran átfedik egymást, de a heroizmusnak, a dicsőségnek olyan mintaképét jelentik, amelyet a későbbi korok ugyan nem tudnak elérni, de amely a jelen generációkat követésre ösztönözheti.”²⁷

MacCannel ugyan elméletét elsősorban a turisztikai rendszer, valamint a turistaság és a posztindusztriális világ közötti összefüggések értelmezésére szánta, s ha nyíltan nem is utal rá, de a „lényeg”-re rávilágít. Azzal ugyanis, hogy a társadalmi szerveződés áttevedik a szabadidős tevékenységek területére, s ennek az értékei mentén szerveződnek meg a társadalmi formák, ezen értékek, melyek legfontosabbika az „autentikusság”, át is lépik a turisztikai tér határait. Így válik az autentikusság mindennek a mércéjévé, még azoknak az eszközöknek az esetén is, melyekkel a jelen konfliktusokat kívánjuk kezelni. Ezen eszközök viszont „autenticitásuk” miatt épp a „múlt”-ba mutatnak, valamilyen jobb időszakra.

²⁵ Hankovszky 1996.123.

²⁶ Smith 1996.12.

²⁷ Smith 1996.15.

Az „aranykor” tehát a „múlt”-ra való reflexió olyan változatát jelenti/személyesíti meg, mely az egész emberiség sajátja²⁸. Szoros összefüggésben áll a nosztalgiával: a nosztalgiát áttételesen az aranykor, illetve az aranykor-eszmény ébreszti fel. „Az idő mindent megszépít” -- ismerős mondás számunkra. Miután pedig feléledt a nosztalgia, gyakran idéz elő olyan folyamatokat, amelyek kimondottan a múltra, a vélt/valós aranykorra, a neki tulajdonított értékekre irányul. Ez a folyamat pedig nem más, mint az előbbieken érintett folklorizmus.

2.3 A *nosztalgia* az a mozgatórugó, ami a folklorizmus folyamatát idézi elő, amelynek pedig célja az aranykor felidézése. Eredeti jelentése szerint: „sóvárgás, vágyakozás (távoli, elvesztett, elmúlt dolgok után).”²⁹ Elsődlegesen tehát az általunk elvesztett, már rég megélt dolgokra irányul, melyekre valamilyen oknál fogva szívesen és hosszasan emlékezünk vissza. Maga a nosztalgia az emlékezés folyamata. A nosztalgia az a múlttal szembeni magatartás, ami –Cohen szavaival– az idők folyamán tudatunkba „transzponálódott”.

Azonban újabb érdekes jelenséggel állunk szemben: amikor valaki nosztalgiáról beszél, már nem csak azokra a dolgokra gondol nosztalgikusan, amit kifejezetten ő élt át (tehát a személyes emlékeire), hanem olyan emlékekre is, melyek valójában nem az övék, mert a legtöbb esetben nem is élhette át/meg őket. Érdekes kérdés: vajon miért gondol szívesen, ábrándozva olyanokra, melyekhez valójában nincs is köze. Miért nem csak a saját dolgaival törődik? A megoldást jól sejtetik a következő sorok:

„...az *effajta nosztalgia, amellyel [többek között] a tömegkereskedelem operál, elsősorban nem olyan érzelmek megidézését jelenti, melyre azok a fogyasztók felelhetnek, akik ténylegesen elvesztettek valamit. A reklámnak [képletesen és átvitt értelemben is] ezek a formái inkább arra tanítják a fogyasztót, hogy olyan dolgok után vágyakozzanak, melyeket soha nem veszítettek el. Vagyis létrehozzák az időtartam, az elmúlás és a veszteség fiktív élményeit, melyek felülírják az egyének, a családok, az etnikai csoportok és az osztályok valóban megélt történeteit. Ezek a hirdetések a meg nem történt veszteségek élményének létrehozásával »képzelt nosztalgiát« keltenek, olyat, amely soha nem birtokolt tárgyak iránt támad. (...) Hívhatjuk ezt a viszonyt karosszék-nosztalgiának: megélt tapasztalat, vagy kollektív történelmi emlékezet nélküli nosztalgiának is.”³⁰*

Nyilvánvaló, a folklorizmus jelensége abban a „népi kultúrától” teljesen idegen környezetben nem magától értetődő -- abban, amire jellemző. Természetesen vannak vidéki hagyományőrző csoportok, akik értéknek tekintik saját kultúrájukat, de azt hiszem különösebb bizonyíték nélkül is leírhatom, hogy a „polgárosodó” parasztság nem kifejezetten nosztalgikusan tekint hajdani életformájára. Annak egyes elemeire bizonyosan, de azok mind olyanok, amikhez egyénekenként valamilyen személyes és pozitív élmény fűződik³¹. A „népi kultúrára”

²⁸ Sajnálatos módon, az aranykor-toposz európai kultúrtörténetben, de még a magyarban való végigvonulását, annak keresztmetszetét sem tudom itt megadni. Ez talán egy következő dolgozatnak képezi majd tárgyát.

²⁹ Bakos 1973.587.

³⁰ Appadurai 1996.89-90.

³¹ Ezt támasztja alá egy nyolcvanas évek közepén készült, több országot, köztük Magyarországot is érintő kutatás: „A hagyományos életstílus megőrzése csak az Egyesült Királyságban igen erős motívum, ami azzal függhet össze, hogy a walesi nyelv a hagyományos életstílus belső része, és a saját nyelv az, amit meg akarnak a helyiek őrizni. A szokások, hagyományok csak azért való megtartása, hogy nagyapáink módjára tradicionálisan éljünk, egyébként nem erős motívum. Bizonyos óvatosság mellett az eredményekből az a konklúzió is levonható, hogy a helyiek a hagyományokat annyiban látják szépeknek, amennyiben az az emberi együttlét, a megelégedés, a szórakozás, az ünneplés eszköze. Vagyis, amennyiben kötelék, kapcsolat az emberek között.” (Gergelyné 1992.124.)

nosztalgikusan teljesen más rétegek tekintenek: akik korábban soha nem éltek abban a közegben, amit idealizálnak. MacCannel turistái viselkednek ugyanígy: saját életüktől elidegenedvén igazából mások „igazi” élete után érdeklődnek csak igazán. Az, hogy mások életének autenticitása miatt aggódnak, egyben azt jelzi, nosztalgiával tekintenek a „mások” múltjára, ami – végtére is – tőlük teljességgel idegen. S valóban, a legtöbb esetben olyan hagyományokra hivatkoznak előszeretettel, amelyek csak/legfeljebb áttételesen tartoznak, tartozhatnak hozzájuk; az ilyen hagyományokra végtelen nosztalgiával tudnak gondolni. A nosztalgia pedig néha „tettlegességig fajul”: igyekeznek mások „igazi” életét rekonstruálni, fenntartani. MacCannel éppen ezért mondja azt, hogy az ipari világ ideológiai megerősítése éppen abban a kísérletben érhető tetten, hogy muzealizálják a premodern, „autentikus” világot, s ezzel szembehelyezik a jelen társadalmi valóságát.³² Ez a muzealizálás gyakorlatilag folklorizmus, ami pedig valójában konstrukció, még ha gyakran rekonstrukcióként is tüntetik fel.

A nosztalgia pszichikai tényezőként van jelen az életünkben. Kognitív vetületeivel azonban nem kívánok részletesebben foglalkozni. Annyit azonban még egyszer le kívánok szögezni: valójában a nosztalgia az, ami a folklorizmus megnyilvánulásai mögött áll. Annak a folklorizmusnak, ami folyamatában az aranykorra irányul. Ily módon azonban a nosztalgia mögött az aranykor áll – az aranykor az, amire az emberiség nosztalgikusan gondol.

2.4 Ahogy lehet „nosztalgiázni” régi fényképek segítségével, lehet úgy is, ha ennek az aranykornak bizonyos vélt/valós elemeit fel-, illetve megelevenítjük. A folklorizmus egyes megnyilvánulásaiban pontosan ezzel próbálkozik. Mindazon változások, amelyek jelenleg is folynak --mind társadalmi, mind gazdasági, mind kulturális téren-- nagy mértékben át vannak itatva ilyen és ehhez hasonló vonatkozásokkal. Azok a változások, melyeket dolgozatomban a „vidék”-ről való vélekedések megváltozásával jellemzek, éppen olyan alternatívákat nyújtanak, amelyek bizonyos mértékben nosztalgiára építenek. Arra a nosztalgiára, ami egyrészt kultúránknál fogva, másrészt egyedfejlődésünk miatt eleve bennünk rejlik. Ez pedig időről-időre, akarva-akaratlanul, s legtöbbször öntudatlanul is olyan cselekedetekre (kommunikációs folyamatokra) sarkall, amelyek kimerítenék a folklorizmus fogalmát. Mindenkit érint, s én épp ebben látom a „köz”-gondolkodás megváltozását, vagyis a múlta/-ba tekintés felerősödését, a „vidék” fogalmának átértékelődését.

A Káli-medence „vidéke” -- a konstrukció és rekonstrukció határán

3.0 Korántsem egyértelmű, hol húzandóak meg a Káli-medence határai. Mind a közvélekedésben, mind pedig egyes irodalmakban, de még a Káli-medence Tájvédelmi Körzet határának meghúzásánál is sokkal tágabb területre használják a Káli-medence fogalmát. Idesorolják pl. Kapolcsot is. A kutatás során azonban mindössze kilenc településre, Balatonhenye, Kékkút, Kisörspuszta, Kővágóörs, Köveskál, Mindszentkál, Monoszló, Salföld és Szentbékál területére „terjesztettük ki”. Ennek legfőbb oka az, hogy maguk a bebírók ezen területre alkalmazzák, némely esetekben mereven elhatárolódva pl. a kapolcsi térségtől – mind

³² Vö. MacCannel 1980. 5.

földrajzi, mind pedig kulturális téren.³³ Valamint ténylegesen létezik földrajzi különállás is: a fent említett kilenc település valóban egy jól körülhatárolható egységet alkot.

3.1 A káli-medencei őslakosság mindazon személyeket, akik nem az egyes falvakból származnak, és itt vásárolnak maguknak földet, szőlőt, házat, egyaránt „bebíró”-nak nevezi. Ez az eredetileg pejoratív megjelölés, melynek jelentése „idegen”, gyakorlatilag maguk a „bebírók” között is elfogadottá vált – idővel elvesztve az egyértelműen negatív tartalmát. Bebírónak lenni ma már annyit tesz, mint részt venni egy igen sajátos társadalmi-kulturális megnyilvánulásban, egy viszonylag jól körülhatárolható csoporthoz tartozni, melynek tagjai főként nagyvárosokból érkező, a Káli-medencébe „bebirtokolt” művészek, értelmiségiek. A bebírók jelenléte minden kétséget kizáróan valami újat hozott létre, legfőképpen új kulturális formákat.³⁴

3.2 A Balaton-felvidéket érintő turizmus megjelenéséről és kialakulásáról nincsenek konkrét adataim. A '70-es évek közepétől azonban egyre intenzívebb mozgás figyelhető meg a környéken, amely teljesen új dimenziókat nyitott meg a Káli-medence falvainak életében. Ezidőtájt főként fővárosi értelmiségiek és művészek jelentek meg, és egyre több házat vásároltak meg maguknak. A táj ezzel párhuzamosan elhíresült, egyre különbözőbb utakon-módokon vonzotta magához akár az egyes embereket, akár pedig kisebb-nagyobb csoportokat, akik újabbakat és újabbakat hoztak magukkal. Hamarosan fogalommá vált a Káli-medence, bizonyos –ellenzéki-értelmiségi és művész– körökben.³⁵ Azok, akik idejöttek szabadidejüket eltölteni, valami „mást” akartak, mint amit a mindennapi élet nyújtott nekik. Megnyilvánult ez mind gondolatvilágukban, mind pedig tevékenységi körükben. A későbbiekben tevékenységeik köré egyre újabb ideológiákat körítettek, amiknek fejleményeit, hajtásait próbálom meg vizsgálni.

3.2.1 A Káli-medence az akkori rendeletek és intézkedések, Somogyi Győző szavaival, a „magyar falurombolás” következtében lassú, majd gyorsuló „romlásnak” indult. A falvak lassan elnéptelenedtek, az infrastruktúra csaknem teljesen hiányzott. A fiatalok számára az egyetlen perspektívának az látszott, hogy a Balaton-parti községekbe költözve állami támogatással építsenek házat, s hogy a jövőben a szobák kiadásából éljenek. Az iskolákat a legtöbb községben megszüntették, közigazgatásilag a településeket összevonták. Az egyes falvak termelőszövetkezeteit is összevonták, a központot Kővágóörsre helyezték. Mindezzel olyan helyzetet teremtettek, hogy a vidék falvainak élete lassan ellehetetlenült. A bebírók első megjelenésük idején ezzel a helyzettel még nem igazán törődtek. Az idők folyamán azonban megérlelődött bennük a környék „megmentésének” vágya.³⁶

³³ Interjú Kerner Gáborral. Készítette Béres István-Bondár Anita-Borsa Zsuzsa-Horváth Gergő-Marton Enikő-Szijártó Zsolt, 1998. ápr. 16.; a *Káli Híradó* (a Káli Medence Környezetvédelmi Társaság körlevelének) 1993. februári számában (1.o.) olvasható a következő, elhatárolásra utaló hír: „Káli-kapolcsi eseménynaptár 1993. A két szomszéd vár idén először egyeztetett kulturális rendezvényeit és Káli-kapolcsi programfüzetet készül kiadni...”

³⁴ Sőt, újabb értesüléseink szerint maga a „bebíró”-terminus is őtőlük, valamely bebírótól származik, nem pedig az őslakosságtól. A kifejezés „etimológiájának” megrajzolása azonban a későbbiekre kell, hogy maradjon.

³⁵ „Hát ez még a hetvenes években volt ez az egészen jellemző íz, amikor a Környezetvédelmi Társaság megalakult és vagy hat-hét évig illegálisan működött. Akkor vonzottuk a budapesti ellenzékieket is. [Hartyándi Jenő Kisörspuszta c. filmjében is látható, ahogy egy sátorban a Beszélő-t árulnak.] És azok itt hemzsegték, tehát a mostani SZDSZ vezetőség, az itt mind tett egy kört. (...) Tehát volt egy ilyen nimbusza...” Interjú Somogyi Győzővel. Készítette Béres István, Gergely Erzsébet, Szijártó Zsolt. Salföld, 1996.

³⁶ „...amikor én idejöttem, még sokkal butább voltam. Még élőbb parasztfalu volt, tényleg az utcán gyerekek nyüzsögtek, libák, minden házban tehén volt. (...) Még mi nem voltunk ennyire fogékonyak a falusi élet értékeire. Legalább négy évig például innen lejárunk a strandra, tehát nyaralókény viselkedtünk. Fürdőruhában grasszáltunk az

3.2.2 Az itt nyaralók a saját maguk szórakoztatására szerveztek különböző megmozdulásokat, ilyen volt Salföldön az évenként megrendezett augusztus huszadikai Szt. György és a Sárkány viadal, melybe bevonták a helybeli gyerekeket is³⁷. Idővel az esemény kinőtte magát, s átköltözött a szomszédos Kisörsre, ahol ugyanebben az időpontban jazz-fesztivált és „olimpiai játékokat” rendeztek.³⁸

3.2.3 Idővel az itt töltött idő jelentősége túlnőtt azon, amit a puszta nyaralás jelentett. A nyolcvanas évektől egyfajta intézményesülés figyelhető meg a programok szervezésében, s tovább nőtt azoknak a száma, akik erre felé vásároltak házat és kezdték el felújítását. 1979-ben alakult meg a Káli Vidék Baráti Köre (később Káli Medence Környezetvédelmi Társaság), melynek égisze alatt zajlott a szervező munka. Komoly hangsúlyt kapott a környezet- és tájvédelem, a népi építészeti hagyományok felelevenítése és megőrzése, a helyi művelődés elősegítése népfőiskolák szervezésével³⁹. Ebben az időben a legfőbb cél az volt, hogy megakadályozzák a vidék kihalását. A későbbiekben, a Káli-medence elhíresülésével, azonban már magukkal a turistákkal és vélt/valós kártéteményeikkel szemben „kellett” és „kell” védekezniük. Jellemzővé váltak azok a törekvések, amelyek a múlt nagyon is tudatos felelevenítésére irányultak.

Ebben az időszakban saját házaik felújításán túl is kifejezetten építő munkát végeztek a bebírók, melyekkel a helyi hagyományok felelevenítésére törekedtek. Vidákovics Miklós kisörsi bebíró az utolsó kisörsi lakos elmondása alapján saját kezűleg újjáépítette a kisörsi haranglábat⁴⁰, melynél Anna napkor minden évben búcsút is rendeznek. Ehhez hasonló búcsút elevenítették fel Somogyi Győző testvérének, Somogyi Györgynek az ötlete alapján a salföldi kolostorromnál, Mária napkor, illetve az ahhoz legközelebb eső szombati napon. Somogyi Győző hatására megújult a házak oromzatán látható vakolatdísz készítésének szokása is. A Káli Vidék Baráti Kör, később Káli Medence Környezetvédelmi Társaság néhány településen „térképházakat” épített, melyek kimondottan a helyi építészeti hagyományokon alapulva készültek.

3.2.4 A nyolcvanas évek látszólagos szellemi homogenitása után a kilencvenes évek a rendszerváltozással gyökeresen mást hozott. „*A rendszerváltás szétdarabolta a társaságot. Első pillanattól látszott, hogy ki milyen platform mellett, vagy ellen áll ki.*”⁴¹ Innen, a közösség „felbomlásának” idejéből visszatekintve válik igazán nyilvánvalóvá, hogy az előző másfél évtizedben mi volt a funkciója a „Káli-medencének”. Úgy tűnik, hogy egy olyan visszavonulási területként szolgált, ahol lényegében egyfajta „ellenkultúrát” próbáltak megteremteni maguknak az érdekeltek. A rendszerváltozással azonban megszűnt az, ami ellenében ellenzékiséget

utcákon, lejártunk a strandra nagy gumimatracokat cipelve. Szóval egy ilyen nyaraló, amit most már olyan végtelenül utálok, ha látok; egy ilyen strandpapucsos, fürdőruhás, vagy utcán tollaslabdázó, harsogó, táskarádiós fiatalokat. Akkor még tulajdonképpen táskarádió nem volt, tollaslabda se, de magunk is ilyen figuraként kezdtük.” Interjú somogyi Győzővel. Készítette Béres István-Szijártó Zsolt-Gergely Erzsébet. Salföld, 1996.

³⁷ Interjú somogyi Győzővel. Készítette Béres István-Szijártó Zsolt-Gergely Erzsébet. Salföld, 1996.

³⁸ Erről ld. Hartayndi Jenő Kisörs c. filmjét (1996)!

³⁹ Ennek egyik példáját ld. Tóth 1989.

⁴⁰ „Somogyi Győző: Hát a harangláb az volt, úgyhogy csak egy kőhalom, benőve akáccal, és egy Vidákovics István nevű barátunk, aki abból az egyházközségből, ahol én pap voltam, onnét, úgy került ide... (...) '84-ben (...) elkezdte a haranglábát saját kezűleg visszaépíteni. Volt egy Gizi néni nevű őslakó, aki emlékezett rá, hogy 1914-ben elvitték a harangot, és azóta ez összeomlott, hogy hogy nézett ki '14 előtt a harangláb, és annak alapján Ő visszaállította.” Interjú Somogyi Győzővel. Készítette Gergely Erzsébet. Salföld, 1996.

⁴¹ Interjú Hartai Máriával. Készítette Bondár Anita. Kővágóörs, 1998. júl.15.

képviseltek. A társaság döntően két dimenzió mentén darabolódott szét: a vállalt értékek és ideológiák mentén, az egyes települések szerint, valamint létezik egy olyan fajta megoszlás is (főleg egy-egy településen belül), hogy ki honnan érkezett, az országnak mely városából, mely területéről. A rendszerváltással tehát megszűnt az addigi „össz Káli-közélet”.⁴²

3.2.5 Megkezdődött a társaság „felhígulása” is. A régebbi ellenzékiesség, valamint az azóta igen híressé vált művészek felruházták a Káli-medencét egyfajta mitikus tartalommal, ami rendkívül vonzóvá tette és teszi a mai napig is⁴³. Emiatt sokan olyanok is vásárolnak itt házat, látogatják a vidéket, akik nem tartoznak ahhoz a szellemiséghez, melyet hajdanán viszonylag egységesen képviseltek a bebírók. Az, hogy nem tartoznak „ehhez a szellemiséghez”, azt is eredményezi, hogy sok esetben egyáltalán nem törődnek a tájba illeszkedő, „hagyományos”-nak elfogadott házak kialakításával. Ellenben kellő anyagi forrással rendelkeznek ahhoz, hogy kirívó építészeti megoldásokat engedélyeztessenek maguknak. Ez pedig újabb ellenérzésekre ad okot mind az öslakosok⁴⁴, mind pedig a bebírók körében. A turizmus tehát egyre kellemetlenebbé válik a bebírók számára, két síkon is. Az egyik, hogy *„bejönnek az autóikkal, szemetükkel. Ez a hely már nem képes elviselni már azt a méretet s, ami most van.”*⁴⁵ A másik probléma a passzivitás, hogy az egyes rendezvényekre *„közönségként jönnek az emberek.”*⁴⁶ A bebírók most is közösségként próbálják megélni az egyes rendezvényeket, s a nagy számú nézőközönség gátolja őket ebben. *„A jazz-ben csak közönségként tudnak az emberek részt venni. Azért, hogy jobban részt vegyenek, találtuk ki a sportot. (...) Nem arra találtuk ki, hogy a közönségnek, a nyaralórétégnek látvány legyen. Mi továbbra is szívesen birkózunk egymással, de mindig mi voltunk a legaktívabbak, mi szinte gladiátorkodtunk nekik. Most negyven-ötven nyugati rendszámú gépkocsi van, s mi szeretjük őket, de egy-két német állt csak be.”*⁴⁷

3.2.6 A kilencvenes évektől különösen tömeges lett a nyugati turisták idelátogatása, már-már a Balaton-parthoz téve hasonlatossá a környéket. Mára a vidék házainak tekintélyes hányadát tudhatják magukénak a német, holland, svájci és egyéb nemzetiségű tulajdonosok⁴⁸. Sok problémát okoz –többek között– az, hogy megjelenésükkel felverték a telek, ház és egyéb árakat, illetve rövid ideig való ott tartózkodásukkal a falvak kihalását, üdülőfaluvá válását segítik elő⁴⁹. Másik velük kapcsolatos probléma az, hogy a külföldiek házaikat sok esetben kulcsosházként üzemeltetik, külföldi vendégeket toborozva. Ez persze illegálisan történik, s nem fizetnek

⁴² Interjú somogyi Gyözővel. Készítette Béres István-Szijártó Zsolt-Gergely Erzsébet. Salföld, 1996.

⁴³ „Petrovits László: ...a Török Lacinak, a Pajtagaléria, ami a falu sarkán van, nyáron egy ilyen kulturális vendéglátóhelység, tehát ott a legjobb fotósoknak, külföldi magyaroknak, meg itthoni magyaroknak a fotói vannak, és az egy ilyen prominensebb dolog, s minden este el szoktunk menni a Török vendéglőbe gyerekestül kint ülni. Ott ilyen kulturális eszmecsere van, nagyon jó...” Interjú Petrovits Lászlóval és Kúti Máriával...

„Sabján Éva: Itt ez most tényleg divatos környék lett... (...) És hallom, hogy Pesten most az a sikk azt mondani, hogy a Káli-medencében van házam, nem az, hogy a Balaton-parton. (...) Kimondottan brókerek, jól menő, jól szituált emberek, az újjgazdagok és művészek körében. Szóval a felső rétegek.” Interjú Sabján Évával és Deák Istvánnal. Készítette Bondár Anita-Horváth Gergő- Salföld, 1998. okt.24.

⁴⁴ Interjú Bánó Gábornéval. Készítette Horváth Gergő. Köveskál, 1998. aug.4.

⁴⁵ Szigeti Péter Hartyándi Jenő *Kisörs* c. filmjében

⁴⁶ Szigeti Péter uo.

⁴⁷ Serf András Hartyándi Jenő *Kisörs* c. filmjében

⁴⁸ A helyzetre jellemző, hogy a „kövágóörsi svájciak” augusztus 1-én megülték nemzeti ünnepüket. Ami arra hívja fel a figyelmet, hogy újabb zárt közösségek jönnek létre.

⁴⁹ Interjú Sabján Évával és Deák Istvánnal. Készítette Bondár Anita-Horváth Gergő- Salföld, 1998. okt.24.

üdülöhelyi adót sem.⁵⁰ Általában az is problémaként nevezik meg, hogy a külföldiek meglehetősen passzívan viselkednek, nem vesznek részt a programokon, nem barátkoznak⁵¹. Szintén jelentős az egykor Nyugatra szakadt hazánkfiainak a hazatelepülése, kik közül sokan nyugdíjas éveiket tervezik új házukban eltölteni.

3.2.7 Legújabb fejleményként 1997-ben megalakult a Balaton-felvidéki Nemzeti Park, melynek központjául a Salföldön található Természetvédelmi Majort jelölték ki, ahol idegenforgalmi központot kívánnak létrehozni. Ez a tény várhatóan nagyban befolyásolja majd a vidék arculatának további változását, amiről a különböző elképzelések eddig is megosztották az embereket.

3.3.0 Az alábbiakban azt kívánom áttekinteni, hogy a bírók között milyen vélemények, álláspontok léteznek arra vonatkozóan, hogy miként is kellene a Káli-medencének kinéznie a jövőben, valamint, hogy milyen konkrét stratégiákkal rendelkeznek ezzel kapcsolatban.

Tájékozódásaim során igyekeztem felfedni, kik azok a személyek, akik igazán nagy hatással vannak a többi bíróra is, és igyekeztem velük kontaktusba kerülni. Bebizonyosodott, vannak másoknál jóval tevékenyebb bírók. Közöttük, jobban mondva elképzeléseik között három nagyobb „csoportot” különítettem el: (1) a „romantikus antimodern” irányzatot, (2) a „megfontolt polgár”-ok csoportját és (3) a „számító vállalkozó”-két. Ezen felül érdemesnek tűnik egy negyedik tendencia, a „hivatalos környezetvédelmet” képviselő (4) *Balaton-felvidéki Nemzeti Park* elképzeléseit és tevékenységi stratégiáit is áttekinteni, valamint a többitől elválasztani, mert várhatóan a jövőben ennek is óriási hatása lehet. Ezek persze „vegytiszta” csoportok, ideáltípusok, a valóságban minden esetben ezek keverékeivel, bonyolult kombinációival találkozunk. Gondolkodásmódokról, beállítódásokról van szó, melyeket a Káli-medencei problémákról való diskurzusokban megfigyelhetünk, valamint a Káli-medence életét alakító tényezők között.

3.3.1 A dolgozatban tárgyalt három fő bírógondolkodásmód közül az első az e tanulmány erejéig „romantikus antimodern”-nek, vagy „skanzen típusú elképzelésnek” nevezett tendencia. Ez talán mindhárom közül a leghangsúlyosabb, egyúttal azonban a legkevésbé kidolgozott koncepció, amelyben az egyes elemek meglehetősen zavarosan helyezkednek el. Legfontosabb elemei legtöbbször Somogyi Győző festőművésszel kapcsolatban bukkannak fel, kinek személyisége igen karakteres alakító tényezője annak a képnek, ami a Káli-medencéről él az emberek tudatában. Ennek oka leginkább az, hogy minden bíró és őslakos közül ő az, akit a média leggyakrabban megszólaltat. Tisztelet övezi, s körülengi bizonyos pátosz, még akkor is, ha nem minden esetben értenek vele egyet. Az egyik első bíró volt, s a hetvenes-nyolcvanas években nagyon sok embert kifejezetten ő vonzott a Káli-medencébe. Tiszteleténél fogva véleményére majd minden esetben adnak, sőt, már a rendszerváltás óta tagja Salföld képviselő testületének is: azaz egyike azon bíróknak, akik legalább valamennyire tudtak integrálódni a Káli-medence mindennapi életébe. Így –a Salföldet érintő– közügyekben szavazata, véleménye is

⁵⁰ Interjú Kovács Józseffel. Készítette Béres István-Bondár Anita-Borsa Zsuzsa-Horváth Gergő-Martón Enikő-Szjártó Zsolt. Salföld, 1998. ápr. 17.

⁵¹ Interjú Petrovits Lászlóval és Kúti Máriával. Készítette Béres István-Bondár Anita-Borsa Zsuzsa-Horváth Gergő-Martón Enikő-Szjártó Zsolt. Salföld, 1998. ápr.16.; Interjú somogyi Győzővel és Korényi Dalmával. Készítette Béres István-Bondár Anita-Borsa Zsuzsa-Horváth Gergő-Martón Enikő-Szjártó Zsolt. Salföld, 1998. ápr. 19.

számít. Elmondható: a skanzen típusú elképzelésnek legradikálisabb képviselője és leginkább alakítója.

3.3.1.1 Somogyi Győző gyakori médiában való megszólaltatása mellett számos kiadvány szerzője, társszerzője, illusztrálója. A Káli-medencét bemutató kiadványokat szinte mind ő illusztrálta, többnek maga is a szerzője⁵², sőt, az 1997-től működő Balaton-felvidéki Nemzeti Park tájékoztató tábláit is ő szövegezte, rajzolta meg. Az általa rajzolt térképek segítségével tájékozódhatnak a turisták a Káli-medence egyes pontjain, az ő panoráma táblái azok, amelyeket kiállítottak a Káli-medence magasabban fekvő, ezáltal szép kilátást nyújtó pontjain. Szintén ő rajzolta meg Salföld címerét egy 1700-as évekbeli pecsét alapján. Úgy látszik tehát, hogy a Káli-medence és Somogyi Győző személyisége már-már összeforrt az utóbbi két évtizedben. Sok esetben (épp ezeket próbálom meg elemezni) az az igazán káli-medencei, amit ő annak mond, annak íté. A „bebíró-médiát” is ő tartja a kezében: szerzője-szerkesztője a Káli-híradónak, amelyik Káli Medence Környezetvédelmi Társaság hírlevele. S mint a médiának általában, ennek is óriási véleményformáló ereje van.

3.3.1.2 Azt a gondolkodásmódot, amelyet ő képvisel legtisztábban, azért nevezem épp „romantikus antimodern”-nek, mert abban „romantikus” és „antimodern” elemek keverednek. Nehéz rekonstruálni azt a képet, amit ő alkot a Káli-medencéről, s általában a „vidék”-ről, de úgy tűnik, esküdt ellensége a „technikai civilizációnak”. A vidéki életre olybá tekint, ami gyakorlatilag az egyetlen jó életforma (fizikai és morális értelemben egyaránt) az ember számára. Azt a gondolkodásmódot és képet, amit kialakít maga körül, nem is lehet megérteni anélkül, hogy ezzel ne legyünk tisztában. Somogyi Győző festőművész, így festményeit megnézve, elolvasva az azokról való kritikákat, s amit művészetéről saját maga mond, elénk tárul gondolatainak, ideológiájának nagy része. Pontosan azon aranykor eszmény alapján idealizálja a vidéki életet, amiről már korábban szóltam. Festményei is ezt az idillikus állapotot tükrözik vissza. „...nyilvánvaló, hogy a Paradicsomban művészetre sem volt szükség, és nem is jött létre, hisz maga a mindennapi életük volt tiszta művészet. A művészet egyik forrása éppen az elveszett Paradicsom utáni sóvárgás, és annak a helyreállítására való kísérlet”. S valóban, újabb⁵³ művészetéből mindenféleképpen ki lehet ezt a „sóvárgást” olvasni.⁵⁴

⁵² Somogyi 1994., Somogyi–Szelényi 1992.

⁵³ Somogy Győző művészetében ugyanis igen éles és teljesen nyilvánvaló váltás figyelhető meg: a korábbi, fekete-fehér színvilágú, groteszk formákkal dolgozó alkotások után az újabbak rikító színekben játszanak és idilli tájakat, csatákat, híres embereket, vallási témákat ábrázolnak. „Az én eszményképem az életöröm, az élet teljessége és ennek művészi megjelenítése.” (Kapiller 1996.?) A váltásról Ő maga így nyilatkozik: „...ifjabb koromban azt hittem, az embereket meg kell döbenteni. Eléjük kell tartani a félelmetes tükröt, s akkor ijedtükben megjavulnak. Ez a modern művészet módszere, amely benne van a grafikáimban is.

Ma igazat adok Xavéri Szent Ferencnek: egy csepp mézzel többet lehet fogni, mint egy hordó ecettel. A keresztny művészet: megmutatni a világ szépségét. (...) Az ember már elesettebb annál, hogy ostorral talpra lehetne állítani. Az öröm és vigasztalás igéi azonban még a holtat is feltámaszthatják.” (Tillmann 1990.462.)

⁵⁴ Vö. „Somogyi élet- és művészetszemléletének egyik legfontosabb meghatározója a romantikus jelentagadás. Azokat az értékeket védelmezi, amelyeket az ipari társadalom megsemmisít. Ezért fordul a természethez, a valláshoz és a történelemhez, ezért rehabilitálja –megkerülve az avantgard művészet legújabb fejleményeit– a hagyományos műfajokat és ábrázolási formákat.” Nagy 1989.12.

Saját beállítottságáról így vall: „...a teológiától kaptam egy nagyobb történeti kitekintést, és azt – nevezhetném történeti felbátorításnak is–, hogy merjek a korszellemmel szemben a hagyományosra támaszkodni. Ugyanis a kor parancsa az, hogy nem szabad visszafelé nézni, hanem csak a kor művészeti divatját kötelező követni.

3.3.1.3 A Káli-medencét az aranykor megvalósulásának látja.⁵⁵ Az általa idealizált korszak az 1700-as évek végére, az 1800-as évek elejére tehető.⁵⁶ Az ekkori viszonyokat látja a Káli-medence sajátjának, ezt kívánja megőrizni.

„Az 1800-as években Salföld virágzó, fejlődő jobbágyfalu. Lakossága folyamatosan növekszik. Egy udvarban 2-3 család is él, és mivel a belterület nem igen ad módot a terjeszkedésre, egyre többen a külterületekre költöznek. Benépesülnek az ábrahámhegyi szőlők, az Újhegy és Kisörs. A jobbágyfelszabadítás után a lakosság viszonylagos jólétre tesz szert. Ennek forrásai nem a köves szántóföldek –ezeket 4-6 pár ökörrrel művelik– hanem a szőlők, a legelők tartott, száznál több tehén és a halászat. A filoxéra-vész előtt, az 1850-70-es években Salföld határában terem a legtöbb bor az egész Balaton-felvidéken, itt a legnagyobb a szőlőterület. Ugyancsak szépen művelt rétek és legelők, valamint a kékkúti út mentén kialakított káposztáskertek biztosították a szaporodó lakosság megélhetését.”⁵⁷

3.3.1.4 A megőrzést azonban már nem tartja elegendőnek, ezért tartja nagyon fontosnak a „rekonstrukciót”: „... a világ rohamléptékkal száguld a szakadék felé, ugye az ökológiai katasztrófa és a többi közismert dolgok, tehát itt egy régi életformának nem a konzerválása folyik, mert arról már lekéstünk, hanem a helyreállítása, tehát egy aktív, offenzív magatartás a miénk. (...) Tehát a káli-medencei bebírók programja egy nagyon aktív rekonstrukciós program. Nem egy passzív védekező, hanem egy offenzív, aktív, pozitív program. Ez

Ez mázsás sziklaként nehezedik korunk művészeire, és nagyon sok kiváló és tehetséges művész tönkremegy bele. Nem mer hagyományos képet alkotni, mert fél a kritikusoktól, fél a szakmai kigúnyolástól, fél a galériások és újságírók terrorjától. Én a teológiától illetve a vallástól tudom, hogy ezek talmi és látszólagos dolgok. Valójában a művészet feladata nem új dolgok feltalálása, hanem egy hagyomány továbbadása.” (Kapiller 1996. ?.)

⁵⁵ „Ez az a hely, ez az idő az Aranykor. (...) A modern kor kártételeitől szinte érintetlen, archaikus ország.” (Somogyi-Szelényi 1992.7.)

⁵⁶ (1) „[A török kor elmúltával] 100 békeév elég volt, hogy a Káli-medence újra a földi paradicsom képét mutassa. Az 1800-as évek közepe a harmadik virágkor: tetejükig megművelt gyönyörű szőlőhegyek, juhnyájakkal teljes legelők, népes-iskolás falvak, nagy tehéncsordák.” (uo.)

(2) „Az aranykor nem erőfeszítésből születik. Lényege az életélvezet. Az aranykorokban méz csorog a háztetőkről, sültgalambok röpködnek, és végtelen örömben –énekekben, táncban, lakomában– telik az ember napja, harmóniában együtt az állatokkal. (...) Ilyen volt a mi tájunkon az ezerhétszáz éves vége, ezernyolcázás éves eleje, amikor Berzsenyi, Csokonai, Kisfaludy járták a vidéket; iszogattak szőlőlugasok alatt, és közben elmélkedtek, verseket írtak; amikor Pálóczi Horváth Ádám ropta a táncot, Nagyváthy János írta az első tudományos mezőgazdasági munkát, Keszthelyen a Georgikont alapították Feszteticsék. Ugyanez volt a népművészetnek, a népi építőművészetnek is egy aranykora, amit itt, a Káli-medencében, megőrizni próbálunk. Amiben ma gyönyörködhetünk, az akkortájt született.

A Balatonnak is nagy korszaka volt ez: akkor rótták a Balaton hullámain az első nagy vitorlások, s hamarosan megjelent a Kisfaludy-gőzös. Akkor született meg Füred, Keszthely mint fürdőhelyek. Ugyanakkor bivalycsordák és szürkemarha gulyák legelészték a parton; fönt, a kopár dombokon birkanyájak. mindenütt harsogott a szüretelők éneke, termett a csodálatos bor a hegyeken; –a Badacsonyt még nem kezdték ki kőbányászattal, de állott már a Kisfaludy és Szegedy Róza háza, ahol vidám szüretrek zajlottak. A városokban megyebálok.

Ezt a kort éljük meg mi újra. A mi számunkra ez élő dolog, és én egyáltalán nem csodálkoznék, ha egyszer csak kinyílna a kapu, és mondjuk, Eötvös Károly szekereznek be rajta. Én tervezek is egy ilyen festményt már évek óta, ahol ülünk –természetesen szőlőlugas alatt– és finom badacsonyi bort iszogatunk, s jóféle rackapörkölt rottyog a bográcsban. Ott ülünk ezeknek a nagyoknak a társaságában, és a Muzsikás együttes meg Ökrös Csaba húzza a zenét, Berecz András énekel, meg Sebestyén Márta, meg Fábián Éva; Dresch Misi fújja a szaxofont meg a töröksípöt, és ott járják a széki legényest az én barátaim sokan. Százan, ezren, akik mind tudják, hogy én miről beszélek.

Ezt az aranykort egyszerűen –minden technikai borzalom és környezet ellenére is– meg tudjuk élni. Ez nem képzelődés. Ez itt, a Káli-medencében mindennapi valóság.” Kapiller 1995.730-732.

Vö. Smith: „A modellértékű aranykor nem egyfajta kitalált hagyomány, nem fércmű, és nem pusztán képzelt közösség. Egy meghatározott történelmi korszakra vonatkozik, amelynek megvannak a maga dimenziói és sajátosságai.” (Smith 1993.23.);

⁵⁷ Somogyi 1994.4.

valóban szembe halad a világ trendjével, de ez szerintünk a világ érdeke, mert így bizonyos értékek és életformák átmentődnek a jövő számára. És esetleg a túlélés szigetei lehetnek.”⁵⁸

3.3.2 Általános vélekedés a bebírók között, hogy tevékenységük egyértelműen pozitív a Káli-medencére nézve⁵⁹. Somogy Győző megfogalmazása szerint ez egy aktív, offenzív magatartás, amely elsősorban a rekonstrukcióra törekszik. Persze az is sokszor megfogalmazódik, hogy nem csak a Káli-medencének, hanem általában a „vidéknek” is hasznos, s hogy ezt a magatartást sokkal szélesebb körben kéne követni, mert egyedül az általuk felelevenített értékekkel és életformákkal lehet „túlélni”, mondjuk egy esetleges ökológiai katasztrófát.⁶⁰ Persze ezen „világmegmentő mozzanat” mellett ott van, mint láthattuk, az idillikus paradicsomi állapotok és az aranykor újbóli megvalósításának elképzelése is.

A bebírók olyanokként tűnnek fel, akik ezt a változást véghez is tudják vinni. A „turisták” (valamiféle idegen testként) éppen ebben akadályozzák meg őket, akik ezzel egy teljesen ellenkező mentalitást képviselnek. Már csak ezért sem kellene számukra a „turista jellegű turisták”, akik csak zavarják/-nák az egész légkört.⁶¹ MacCannel turistái zárkóznak el

⁵⁸ Interjú somogyi Győzővel. Készítette Béres István-Szijártó Zsolt-Gergely Erzsébet. Salföld, 1996.

⁵⁹ „A romjaikban is méltóság teljes házak nem sokáig maradtak gazdátlanul. Városi értelmiségiek, művészek kezdték őket megvásárolni, nyaralónak.

Amire állami műemlékvédelem soha nem lenne képes, több mint 100 népi műemléket mentettek meg a jövevények, akiket itt »bebíró«-nak neveznek. Feléledt a hagyományos kőműves és nádázó mesterség, új házak épültek régi stílusban. 1979-ben megalakult a Káli Vidék Baráti Köre, későbbi nevén Káli Medence Környezetvédelmi Társaság. Kezdeményezésükre a megőrzött tájat és falvakat védetté nyilvánították. Filmek, kiállítások, néprajzi kutatások irányították a figyelmet a Káli-medencére. Újra megpezdült itt az élet, úgyhogy ma már nem a kihalástól, hanem az idegenforgalom kártételeitől kell megóvnunk Európának ezt az egyedülálló élő szabadtéri múzeumát.” Somogyi-Szelényi 1992.9.

⁶⁰ Emellett azonban maga Somogyi Győző is tisztában van azzal, hogy példája nem igazán követhető.

„Az én példám valóban nem használható egy itteni fiatal számára, és ez tény, mert én szabadúszó vagyok. Ő soha nem tudna szabadúszóként megélni...” Interjú somogyi Győzővel. Készítette Béres István-Szijártó Zsolt-Gergely Erzsébet. Salföld, 1996.

Itt egy igen érdekes ellentmondás van, hiszen a sajtóban megjelenő riportokban mégis csak arra próbálja meg buzdítani az embereket, hogy kövessék. Azon kívül, hogy különösképp S. Gy. védelmére kívánnék kelni, nem tudom nem inkább arról van-e szó, hogy a sajtó ideális „prófétát” lát benne, illetve akar benne láttatni. Miután ez sok embernek szimpatikus, egy kis ferdtetés, föltupírozás történik. Somogyi Gy. egyébként ezzel kapcsolatban a következőket mondta: „...meg kell mondjam, hogy nekem nincs paraszti életformám. A paraszti életformának a látszata. Mert én nem élek a földből, meg az állatokból, énnekem az állatok inkább modellek. Tehát ilyen módon én nem vagyok alkalmas példa. De elég sokan vannak, messziről ideköltözött értelmiségiek, akik például lovas idegenforgalommal foglalkoznak, vagy a szőlőbornak egy olyan komolyabb termelésébe kezdtek, hogy palackoznak is. (...) A nép közül szinte nem is tudok, illetve tudok, a volt TSZ-vezetők, akik a hajdani nagy parasztcsaládok fiai. (...) Azok most visszaprivatizálták magukat. Ők azok, akik művelik a földeket. Ez egy nagyon kis számú réteg, de mégis tulajdonképpen volna példa –saját kebelből is– az emberek előtt. Csak, tehát oda akarok kilyukadni, hogy a mi példánk nem igazán használható példa, mi inkább úgy segíthetünk, hogy hangulatot keltünk. A városból nézve én nagyon paraszti figurának tűnök, de tudom, hogy nem vagyok az, mivel nem ebből élek, illetve áttételesen élek, mert ez nagyon cifra, mert a megélhetésemhez hozzátartozik, hogy van állatom. Nem úgy, hogy az állat munkaejéből, tejéből élek, hanem mint reklámhordozó. Az én személyiségem és életformám: az aurámhoz tartoznak, tehát úgy is mondhatom, hogy a művészetem része.” Interjú somogyi Győzővel. Készítette Béres István-Szijártó Zsolt-Gergely Erzsébet. Salföld, 1996.

Íme tehát a Somogyi-image megteremtése...

⁶¹ „Somogyi Győző:...a skanzennak azt az oldalát, hogy konzerválnak egy bizonyos szép állapotot, azt az oldalát nagyon szeretném elérni itt, csak turisták nélkül és nézők nélkül.

Szijártó Zsolt: Skanzent pont azért csinálnak, hogy a nézők...

hasonlóképpen saját turista-társaiktól, s egyben saját turistaságuktól; motiváló tényezője itt is ugyanaz: a felszínesséért való aggodás.

3.3.3 A skanzen típusú elképzelés képviselői a Balaton-felvidéki Nemzeti Park megalakulását egyértelműen pozitívnak tartják. Az itt élő őslakosokat a bebírók általában képtelennek tartják „saját” érdekeik képviselőjére – erre később még látunk példákat. A skanzen típusú elképzelés „antimodern” elemei miatt rengeteg ellenkezésbe ütközik, sokszor más bebírók részéről is. Így ennél az irányzatnál nagyon erős annak az érzete, hogy nem képesek megvédeni saját jogait, nem képesek érdekeiket megfelelő módon érvényesíteni.⁶² A Balaton-felvidéki Nemzeti Park fő koncepciójában nagyon közel áll gondolatvilágukhoz, s rendelkezik is olyan jogosítványokkal, melyekkel törvényes úton és kellő hatással szólhat bele a Káli-medence életébe. Így mindenféleképpen valami garanciát jelent az értékek megőrzésére, amit a „rövid távon gondolkodó” helybeliek esetleg „elkótyavetyélnének”.⁶³ Ez pedig ismét MacCannelt idézi: a posztindusztriális világ a fejletlenebb világokat minden esetben képtelennek tartja az önálló lépések megtételére, az önálló fejlődésre, állandóan ott kell bábáskodnia, nehogy „rossz” útra térjen. Ez viszont azt is jelenti, hogy a fejletlenebb világok egyben „alulfejlesztettek” is, s olyan kritériumok mentén, amiket elsősorban a „fejlettek” tartanak értékeseknek. Számukra viszont az „autentikusság” az egyik, ha nem a legfontosabb érték. Így rögtön érthetővé válik, hogy miért „fejlesztik alul” (persze nem szó szerinti értelemben) az amúgy is fejletlenebb világokat.

3.3.4 A „megfontolt polgárok” és „számító vállalkozók” irányzatával szemben a skanzen típusú elképzelés a turistákkal szemben teljesen más szemlélettel bír (ld. még 3.3.2!). Igaz, hogy a bebírók bizonyos értelemben maguk is turisták, több turistát azonban nem igazán akarnak látni magukon kívül. Persze kénytelenek elviselni őket, s azt is kénytelenek belátni, hogy nem sérthetik

S.Gy.: Na csinálják... De úgy is lehet, hogy mi magunk csináljuk, hogy mi magunk boldogan éljünk benne, és magunk gyönyörűségére őrzöm meg a nádtetőt és nem azért, hogy azt egy német turista megnézzé és lefényképezze. Ez nem az én, ezt minden bebíró, meg öntudatosabb helybeli így gondolja, hogy azért, mert szép, s nem azért, hogy azt megnézzé a turista.” Interjú somogyi Gyözővel. Készítette Béres István-Szijártó Zsolt-Gergely Erzsébet. Salföld, 1996.

Visszautalnék még a Hartyándi Jenő filmjéből idézettekre is a „turista jellegű turisták”-ra...

⁶² Főleg Somogyi Gyöző hangoztatja ezt: „...a többi ún. bebíró nem jelentkezett be, nem él ott egész évben, s ezért nem is tud bekapcsolódni [a falu életébe]. A legtöbbszörben van egy ilyen struccpolitika, hogy én ide nyaralni jövök, nem akarok a helyi problémákkal foglalkozni. Általában egy ilyen mosoly, hogy én amikor idejövök, akkor »hepi« akarok lenni, nekem itt probléma a szemét, meg az ivóvíz, ezt oldják meg a helybeliek, és egyáltalán, én itt nyaralni akarok. Most ebből az következik, hogy teljesen kimaradnak a helyi dolgok intézéséből. Csak akkor lepődnek meg, amikor egy marha nagy helyi adót vetnek ki rájuk. S akkor van a felháborodás. Én egy tíz éve ordítok ezt, hogy tessék bejelentkezni, és itt szavazzon. Ha nem is tud helyi képviselőséget vállalni, de tud szavazatával bejuttatni egy olyan helybeli embert, aki mondjuk egy *jobb* értékrendet képvisel, mert vannak azért minden faluban értelmesebben és hosszabb távra gondolkodók. Tehát a falu igazi érdeke úgy látszik egybeesik a falu érdekével, mert akinek már itt háza van, az azért jön ide, hogy ő és a családja nyugodtan pihenessen, tehát, hogy lehetőleg ne legyen itt felborítva az élet. Ne épüljenek szállodák, meg golfpályák, meg autópályák. Tehát a táj megőrzése, a hagyományos faluszerkezet, falukép megőrzése ez közös érdek.” Interjú somogyi Gyözővel. Készítette Béres István-Szijártó Zsolt-Gergely Erzsébet. Salföld, 1996.

⁶³ „...azt már tapasztaltuk, hogy a helyi közösség és az önkormányzat nem tudja a saját érdekeit képviselni, nincs kellő tapasztalata hozzá. Áldozatul esik a különböző vállalkozók és a tőke csábításainak. Tehát itt az állam nekünk a kisebb rossz, tehát a természetvédelemnek mindenképp állami kézben kell maradnia. Ha a helyi polgármesterek észére van bízva, akkor azok eladják...” Interjú Somogyi Gyözővel és Korényi Dalmával. Készítette Béres István-Bondár Anita-Borsa Zsuzsa-Horváth Gergő-Martón Enikő-Szijártó Zsolt. Salföld, 1998. ápr. 19.

mások érdekeit saját kívánalmaikkal.⁶⁴ Bizonyos fokú turistáskodást elviselhetőnek s kis mértékben még kívánatosnak is tartanának. Olyan turistáskodást, melyre a minőségi, alternatív, zöld jelzőket szokás alkalmazni⁶⁵. Az elfogadható turizmus kritériumai:

„...valami mérsékelt és alternatív idegenforgalom, tehát biciklis, gyalogos, lovas turisták, illetve családok, akik kivesznek egy házat vagy egy szobát, és akkor egy hétig ott vannak és járják a vidéket... (...) ...zöld turizmus.”⁶⁶

A turizmus itt sokkal inkább úgy merül fel, mint kisebbik rossz, valami nagyobbal szemben: „...nem lehet teljesen kivédeni az idegenforgalmat, mert részben az óvja meg más, még rosszabb dolgoktól.”⁶⁷

3.3.5 Sokszor az számít káli-medenceinek, amit a Káli-medence múltjával is előszeretettel foglalkozó bebírók annak mondanak. Ezzel bizonyos elemeket legitimalizálnak, kiemelik, „fenntartanak”, –s mint láttuk– rekonstruálnak a jelen és a jövő számára. Például Somogyi Győző volt az, aki felelevenítette a homlokzatok vakolatdíszítését, s ennek hatására, miután óriási népszerűsége tette szert, ma már talán alig épül egy-két ház a Káli-medencében vakolatdísz nélkül, s sok régít is felékesítettek vele. Másutt megtaláljuk a konkrét meghatározásait is annak, hogy mi számít „idevalónak”: „Építkezők, házfelújítók! A balatonfelvidéki ház arca a téglacsipkés oromfal!”⁶⁸ Másutt ezt olvashatjuk: „A Balaton-felvidéki ház kívül kicsi, belül tágas. Nem töri meg a tájat, amely maga is bensőségesen kicsi, hanem belesimul. (...) Ez a ház 50-80 cm-es kőfalakból áll, télen meleg és nyáron hűvös. Kőfal, nádtető és meszelt fehér fal: ez a Káli-medence arcképe. Arca királyi arc. Szeme két hatosztásos ablak, homloka magas oromfal fehéren fehér vakolatdíszsel, koronája a csipkefal, ahogy itt mondják »macskalépcső«, mely két »füllel« a homlokzatnál szélesebbre ereszkedik. (...) Az utca felől csupa virág: kerített kiskert, a háziasszony versengő kirakata, fazékban nevelt leander.”⁶⁹

3.4.0 A „megfontolt polgárok” és a „számító vállalkozók” csoportját nehéz különválasztani egymástól, ezért közösen tárgyalom őket, helyenként csak utalva azokra a pontokra, melyek

⁶⁴ „...a fálvakban csak annak érdeke a turista, aki azzal foglalkozik, az pedig csak néhány ember. A többi lakosnak csak teher a turista. Én pl. a legszívesebben egyet sem látnék. Belátom, hogy jó, ebből él x,y,z, azért jöjjön turista, de különben engem zavar, és ugyanígy van a többi értelmiségi is. (...) nincs arányban a bevétel a kárral, amit a turizmus okoz.” uo.

⁶⁵ Vö. pl. „**Oly rengeteg** és jobbnál-jobb kulturális esemény zajlik a Káli-medencében és környékén, és nem csak nyáron, hanem az egész évben, hogy a Káli Híradó műsorfüzeté válik, ha megpróbál róluk hírt adni. Fontosak és jók ezek a rendezvények. Többségüket a Társaság vagy tagjai rendezik és beleillenek a Társaság hosszú távú elképzelésébe: »Élő falu, helyi kultúra, természetvédelemmel összeférő szelíd idegen forgalom igen – tömegturizmus nem« (...)»

A kultúrprogramok közül különösen szépek azok, amelyeket egy helyi közösség (falu, népfőiskola, egyházközség) önmaga örömeire rendez – természetesen szívesen látva a távolabbról jött vendégeket is. Kevésbé dicséretesek azok, ahol a Káli-medence csupán helyszín, és budapesti vendégművészek Budapestről toborzott közönségnek adnak műsort. Ezek végtelen sok – a lakosság számát messze meghaladó– idegen ember felületes átvonulását jelentik. Végtelen sok átdübörgő és parkoló idegen autót és buszt, amelyek ezt az érzékeny kicsi tájat túlterhelik. Dogma erre nincs, de egy arany szabályt (arányossági szabályt) érdemes betartani: • Olyan programot, amelynek köze van a helyszín hagyományaihoz • Olyan embereket, akik a Káli-medencéért jönnek ide • Annyi embert, amennyit a helyi őslakosság és a táj képes magába fogadni.” (Káli Híradó 1994. júl. 1.o.)

⁶⁶ Interjú somogyi Győzővel. Készítette Béres István-Szijártó Zsolt-Gergely Erzsébet. Salföld, 1996.

⁶⁷ uo.

⁶⁸ Káli Híradó 1995. június 2.o.

⁶⁹ Somogyi–Szelényi 1992.10.

mégis különbségüket sejtetik. Ennek oka valójában az, hogy tiszta formájukban nem léteznek, csak egy-egy megnyilvánulásban. Arra azonban nem volna mód, hogy egyetlen személyt is megnevezzünk, aki tisztán vagy az egyik, vagy a másik irányzatot képviseli egyedül.

3.4.1. Különbségük a másik két gondolkodásmóddhoz képest a legnyilvánvalóbban az, hogy a mindenáron való természet-, környezet- és tájvédelemtől elzárkóznak, és egy sokkal dinamikusabb modellt állítanak fel a vidék „fejlődésére” nézve, melyben igen nagy szerepet kap a turizmus. A „romantikus antimodern” irányzattól eltérően nem utasítja el, nem tiltaná ki a turistákat a Káli-medencéből, sőt, bizonyos mértékben arra/rájuk építve képzelettel a „vidék” eljövendő életét – mondván, a falvak lakóinak a jövőben megélhetést a turizmus biztosítja. Megfigyelhető, hogy azok, akik közelebb állnak ezen irányzatokhoz, általában aktívabbak, mint a „skanzen”-típusú elképzelés képviselői: a saját, illetve a falvak lakóinak érdekét (legalábbis amit ők annak tartanak) igyekeznek maximálisan képviselni, tevékenységükkel támogatni, míg a „skanzen típusú” elképzelést inkább azok támogatják, akik főleg nyaralóként vannak jelen, valamint egy-két olyan ember, aki világnézeti felfogása miatt áll közelebb hozzá.

A két tendencia tehát az elsőtől („romantikus antimodern”) nagyban különbözik a „turisták” és a turizmus megítélésében. A turizmus lehet szerintük az, ami meg tudja oldani a Káli-medenceiek megélhetési problémáit. Nem lehet „befagyasztani” egy állapotot, mert az úgy „szép” vagy „romantikus”. Az épített környezetre úgy tekintenek, mint amit meg kell őrizni, de úgy, hogy az a mai kor kívánalmainak is megfeleljen:

„...nem lehet úgy csinálni, mint a strucc, hogy bedugjuk a fejünket a homokba és én még mindig gumicsizmába és klottgatyában, és laborban mosdva élek, ezt nem lehet megcsinálni. Az élet ad egy folyamatot, nem kell, nem kötelező visszatartani, vagy megszakítani, csak kordában kell tartani. A kordábantartás a legjobb szó, de engedni kell. Bizony jó lesz a falunak, hogy itt lesz turizmus, jó az is, hogy major lesz, egy Nemzeti Park centrum lesz Salföldön, és életet ad. Most megmondom őszintén, mi csak nyaralnánk itt, mint a bebírók nyolcvan százaléka csak nyaral, tehát csak azt tesszük, hogy nézzük hogy halnak meg az öregek, esnek össze a házak, szakadnak be a tetők, munkanélküli harmincéves öt fiatal összesen, és mi, akkor mi a perspektíva?”⁷⁰

3.4.2 A két jelenleg tárgyalt irányzat közti határvonalat egyfajta „haszonelvűségben” látom. Igen sokak megnyilatkozásában ugyanis a gazdasági haszon, a megélhetés, a vállalkozás kérdései sokkal erőteljesebben, hangsúlyosabban bukkannak fel, mint másokéban, lehet, ugyanazon dolgokról esik szó. Itt van a legfontosabb különbség: a „megfontolt polgárok”⁷¹ és a „számító vállalkozók” irányzata között: egyaránt a „vidék” boldogulásában próbálják megvalósítani a maguk boldogulását, csak éppen más és más pontra helyezve a hangsúlyt.

3.4.3 Korábban láttuk már (3.3.2), a bebírók jelenlétüket egyértelműen pozitívnak látják a Káli-medence, s így a „vidék” életében. Tevékenységi körüket úgy alakítják, hogy lehetőleg az általuk felismert problémákat orvosolni tudják.

Több „stratégia” is megfigyelhető abban, hogyan próbálnak meg hatni az egyes falvak életére azok, akik valamiféleképpen előre szeretnék azt mozdítani. Vannak akik (1) konkrét projekteket, pályázatokat dolgoznak ki bevonva az őslakosságot is, vannak, akik (2) mindennapi

⁷⁰ Interjú Petrovits Lászlóval és Kúti Máriával. Készítette Béres István-Bondár Anita-Borsa Zsuzsa-Horváth Gergő-Martón Enikő-Szjártó Zsolt. 1998. ápr. 16.

⁷¹ A „megfontolt polgárok” elnevezéshez a Kerner Gáborral készített interjú adta az ötletet. Leginkább pedig az a mondata, mely így hangzik: „Én egy polgári miliót teremttem itt magamnak...” – Interjú Kerner Gáborral. Készítette Béres István-Bondár Anita-Borsa Zsuzsa-Horváth Gergő-Martón Enikő-Szjártó Zsolt. Kővágóörs, 1998. ápr. 16.

tevékenységükkel próbálnak meg „beépülni”, mintegy belülről próbálva meg végrehajtani az elképzeléseket, s vannak olyanok is, akik (3) „példát mutatnak”, elől járnak a vállalkozásokban, programokat szerveznek, gyarapítják a közvagyonot, öregbítik az adott falu, vagy akár az egész Káli-medence hírnevét. Mindhárom irányzat sajátja, hogy a falvakat, a Káli-medence vidékét „élő”-nek kívánja látni, mely képes a megújulásra. Ezt a megújulást azonban olyan értékekre kívánják alapozni, amelyek nem kis részben a „múlt” letéteményei, amelyek „hagyományosan” káli-medenceiek. Ez viszont azt jelenti, hogy ők is egyfajta rekonstrukcióra törekednek.

3.4.3.1 A számos példa közül, tekintettel a tanulmány kereteire, most csak egyetlen példát emelhetünk ki. A kiválasztott példa azonban jól példázza mindazt, amire írással rá kívánok világítani.

Birkásék családi örökségükre, egy szentbékállai présházra és a hozzá tartozó területre alapozva hoztak létre egy –állításuk szerint– nagymértékben egyedülálló biomandulást. A biogazdálkodással nem túl régen ismerkedtek meg, egy családban előforduló betegség kapcsán. Először nem is mandulát, hanem mindenféle más veteményt, zöldséget, gyümölcsöt termesztettek. Azóta feladták budapesti vállalkozásukat (illetve egy kisebbre fogtak), hogy nagyobb energiát tudjanak fektetni szentbékállai birtokukba. Megszületett a biomandulás ötlete is, melyhez kapcsolódva 1997-ben beadtak a Földművelésügyi Minisztériumhoz egy nagyobb pályázatot. A pályázat megvalósítása túllépné a birtokuk határait, mivel más gazdálkodókat is bevontak a mandulatermelésbe. Megalakították a Biokultúra Egyesület helyi szervezetét, melyben igyekeznek tevékenységüket kifejteni. A mandulatermelés két dolgot ötvöz: a helyi gazdálkodás (gyümölcsstermelés) *hagyományos* elemét (illetve a helyi élővilágét is) és a gazdasági haszon esélyét, mivel úgy látják, a mandulának viszonylag egyaránt van piaca Magyarországon és Európában. Találkozik tehát a kellemes a haszonnal: a tájnak visszaadják egyik eredeti arculatalkotó elemét, az embereknek pedig megélhetést nyújtanak. Sőt, a projekt címében („Szentbékállai ökológiai tájrehabilitációs projekt”) kifejezetten a rekonstrukciós törekvés tükröződik. Rehabilitálni kell valami olyasmit, ami nagyon is „szentbékállai”. Jelen esetben ezek a mandulafák. Az sem kerülheti el a figyelmünket, hogy ezen rehabilitáció „ökológiai”: az *eredeti* ökológiai állapotot rekonstruálja; azt, ami a természetesség szempontjából a legjobb a „Szentbékállai falut körülölelő és a majdani Balatoni Nemzeti Park részét képező táj” számára. Mindez persze „több évszázados hagyomány”-ra alapul, amit megszakított a szövetkezetesítés és az azt kísérő, vidék-ellehetetlenítő folyamat. Az emberek elköltöztek, a táj műveletlenül, parlagon maradt, s leromlott. Ezért kell most beavatkozni, s élni a jó piaci lehetőségekkel, újra felvirágoztatni azt, ami már úgyszólván megvolt itt. A Bódis Klárával folytatott beszélgetéséből kiderül, hogy nem csak a föld maradt megműveletlenül, hanem az emberanyag is: a termelősövetkezeti specializáció olyan nagy mértékben volt káros, hogy most az emberek gyakorlatilag semmihez sem tudnak hozzáfogni, mert „az egyik tudja a traktorral az utánfutót vontatni, de ő már szántani nem, azt csak egy másik tud.”⁷² Odáig „fajult” a dolog, hogy nekik, pesti létükre kellett gyakran megmutatni, hogyan kell megművelni a földet. Az emberek így gyakorlatilag nem tudnak önálló gazdálkodókká válni, ezért van nekik igen nagy szerepük a faluban, többek között a gazdakör megszervezésével és a projekt beindításával.

3.4.3.2 Szintén példaértékű azoknak az esete, akik mintegy belülről, az egyes falvakhoz szorosan kötődő munkájukkal kívánják befolyásolni a Káli-medence jövőjének alakulását. Egyik legjobb

⁷² Interjú Bódis Klárával. Készítette Horváth Gergő. Szentbékállai, 1998. aug. 2.

példája ennek a törekvésnek Petrovits László, Salföldre települt építészmérnök. Szerinte szabályokkal, kívülről nem lehet semmit sem elérni. Ezért ő inkább eredeti hivatásánál marad: házakat tervez. Így sokkal nagyobb teret nyer ahhoz, hogy befolyásolja a megrendelőket: csak olyan házakat hajlandó tervezni, amelyek a helyi „építészeti” hagyományokon alapulnak.

„... nekünk a megbízó az szent, csak arra kell vigyázni, ez egy nagyon jó feladata az építésznek, hogy nem bármi áron és bármi pénzen, hanem győzködni kell a németet, hogy az nem, hogy semmi deutsch-építész, meg magasabb tető, hanem hogy ő ide jött, ha akar, akkor menjen akárhová Graz-ba, Ausztriába... Itt EZT kell építeni, szóval ezt megóvni nekünk kell.”

3.4.3 Ide sorolhatóak azok is, akik tiszteket vállalnak a helyi önkormányzatoknál, s bebíróként, ha sikerül megnyerni a helybeliek bizalmát, illetve ha az adott faluban viszonylag magas az állandó lakhelyre oda bejelentkező bebírók száma, az ő bizalmukat megnyerve, beválasztatnak a falu képviselő testületébe. A probléma és a problémamegoldás itt szintén összekapcsolódik, amit igazán problémának látnak, azon megpróbálnak segíteni is. Ezek a gondok nem csak lakóhelyükre, egy adott falura vonatkoznak, hanem a „vidékre” általában, s ennek oka az, hogy ezek a vélemények a „vidék”-ről való közgondolkodás, illetve a „vidékről” való nagyobb volumenű diskurzusok részét képezik.

„Deák István: ...nincs [a falunak] tulajdonképpen társadalmi felépítése. Hiányoznak azok a pozíciók, amikre régen támaszkodott, amikre épülhetett. Most nincs. Most mindenki magának él, mert mindenki magának él, ezért van ez a nagy hajtás, mennek dolgozni mindenfelé, mindenhova, ezért van az, hogy tulajdonképpen nincs szervezet. Na most, hogy mennyire vágnak rá, erre tudok mondani egy példát, hogy volt itt egy..., mi volt az?

Sabján Éva: A batyusbál?

(...)

Orgonanyílás idején volt, tavasszal, nem is télen, és profi énekeseket, duót hoztunk le, és csodálatos orgonadiszbe öltöztettük a művelődési házat, a színpadot... Odáig már eljutottam, lobbystam, még nem mint képviselőtestületi tag (...), és sikerült százezer forintot a költségvetésből megkaparintani kulturális célra, vettem négy reflektort, (...) kölcsönadtam gyönyörű függönyt, és sikerült a mozgatható réteget megmozgatni, girlandfűzéstől a terített asztalig... És indult igen-igen negatív hangulattal, mert blikkfangos meghívót szerkesztettünk, [Petrovits] Laci megrajzolta, személyesen elvittem mindenkinek... Egy-két pofont kaptam még a program előtt, hogy visszajutott, hogy inkább anyák napját kellene tartani és virágot és krémest kéne adni az embereknek, és nem batyusbálba invitálni ünnepi gúnyába... Sajnos sokan nem értették meg, de hát azt mondtam, nem szabad...

DI: Aztán egész más volt a hangulat... (...) Igénylik ám az emberek, hogy legyen faluközösség...

SÉ: A végén már itthonról is vinni kellett padokat, meg székeket, hogy le tudjuk ültetni az embereket, és összegyűjtöttek pénzt a zenekarnak, hogy maradjon tovább, olyan hangulat volt, és tényleg, szóval nagy gratulációt kaptunk...

(...)

És érdemes a magot elültetni. Mert a gyerekek hogy reagáltak... A napokban jöttek hozzám, hogy Éva néni ugye tanulunk valamit most a télen is, azok a gyerekek, akik előadták a kis irodalmi műsort, mert nekünk olyan jó volt... Szóval, igen, folytatni kell és dolgozni...”

Úgy tűnik tehát, hogy a falu „élénkítésre” szorul. Mintha magától nem lenne képes lábra állni, s ezért kell olyanoknak beavatkozni, akik eredetileg nem is tartoznak/tartoztak az adott közeghez. Mindezt pedig önkéntes feladatvállaláson keresztül és abban a reményben, hogy ez az ő jövőbeli életüket is megkönnyíti. Minden esetre úgy érzi nagyon sok bebíró, kiváltképp azok, akik ezen két tendenciához igen közel áll, valamit tenniük kell, mert anélkül semmi nem mozdul meg.

Tanulságos, hogy sok tevékenység a közösségi élet fellendítésére irányul. A kővágóörsi „Hősök kútja” tervezőjét például az motiválta, hogy az emberek újra egymásra találjanak őseiken,

hőseiken keresztül⁷³. A különféle programok megszervezése szintén sok esetben kimondottan ilyen célból jön létre. Azonban ezen programok, alkalmak, némileg túlnőnek azon, hogy megteremtsék annak lehetőségét, hogy a falu lakossága összejöjjön. Ezek a programok ugyanis legtöbbször kifejezetten „helyiek”. Sabján Éva szemei előtt például ott lebeg egy teljes rituálé megszervezése.

„...úgy kellene kialakítani a jövőt kulturális szempontból, meg egyáltalán a falu életét úgy kell, (...) hogy kellene egy saját safföldi programnaptárat csinálni, és akkor minden periódusban, minden évszakban össze lehetne fogni a társaságot. Ez különböző... Szóval valahol muszáj elindulni és valamit feltétlenül csinálni kell a közösségben.”

3.4.3.3 Mások „élen járni”, konkrét befektetésekkel igyekeznek gazdagítani az egyes falvakat, illetve az adott befektetésekkel példát mutatni az ott lakóknak. Az „élen járás” mellett természetesen ott van a gazdasági haszon reménye is –épp ebben látom a „számító vállalkozók” csoportjának létjogosultságát.

Szigeti Pál talán az egyik legelső bebírók a Káli-medencében. A nyolcvanas évek végéig ők is, akárcsak a többi bebíró, főleg nyaralni, szabadidejüket eltölteni jártak Szentbékállára. A rendszerváltással azonban megváltozott a környékhez való viszonyuk:

„SZPné: Aztán mikor már indult, jobban lehetett vállalkozni, lehetett egyáltalán valamit vásárolni, akkor a faluban vettünk egy telket egy romos házzal, s azt akartuk felújítani. Aztán kiderült, hogy nem lehet, újjá kellett építeni. Ebből lett a panzió, amit hitelből építettünk, és épp ezért lett a vállalkozás, hogy ki tudjuk fizetni. Amikor elkészült, az első volt a faluban. Volt ugye a Pegazus Fogadó, ami most éppen zárva van, s mondjuk az egy állami fogadó volt, és ez volt az első magántulajdonban lévő, maszek egység. És hogy itt pezsdüljön az élet, létrehoztunk egy agrárklubot, ami elsősorban vidékről való agrárszakembereket hozott össze. Több rendezvényt csináltunk itt a faluban, sőt, '92-ben mi csináltuk a Káli-vigasságokat ...

(...)

SZP: ...a diák, egyetemi évek alatt egy ragyogó kikapcsolódási, szórakozási és pihenőhely volt, egészen addig, amíg a nyolcvanas évek végén, kilencvenes évek elején bele nem kezdtünk ebbe a vállalkozásba, ebbe a panzióba, és most ebbe a turisztikai információs központba, ahol most ülünk. Egészen addig pihenés, szórakozás és kikapcsolódás volt, most meg a budapesti munka után idejövünk hétvégén dolgozni.”

Látható, azon kívül, hogy maguk lettek vállalkozóvá, hivatkozási pontként ott szerepel a „pangó” falusi élet felrázása, ájultságából való felébresztése. A falu életét nem csak az agrárklub létrehozásával, különböző rendezvények tartásával, a panzió és a turisztikai információs központ megépítésével, hanem egy, a környéken élő, hátrányos helyzetű fiatalokat felkaroló („gazdasszonyképző”) iskolával is fel kívánták „pezsdíteni”.

„SZPné: '93-ban indult az iskola. Elsősorban hátrányos helyzetű gyerekek képzésére lett hivatott, ahol is 60% gyakorlat és 40% elmélet szerepelt a tantervben. Egészségügyi ismereteket, állattenyésztést, növénytermesztést, tehát ami egy ilyen ház körüli kis gazdaságban kell, hogy az ember tudjon. Ezt két év alatt végezték volna el, hogy ők maguk csinálták... Ennek gyakorlatilag most lett vége, '98 szeptember 1-től. (...) Tulajdonképpen nem mi zártunk be, hanem az ilyen kis iskolák gyakorlatilag mind bezártak... Azok maradtak meg, amik nagy szakiskolák, szakmunkásképzők mellett működtek, mert a nagy iskola elbírja ezt a két évet finanszírozni a kicsiknek... A másik oka az volt, hogy a demográfiai hullám elérte a középiskolákat és hát gyerek híján ugye... Lett volna néhány gyerek ugyan, de olyan kevés, hogy...

HG: És mit ért az azalatt, hogy hátrányos helyzetű? Szociálisan vagy...?

SZPné: Szociálisan, tehát alkoholista szülők gyereke, akik nem tudják az iskolát fizetni...

⁷³ Interjú Kerner Gáborral. Készítette Béres István-Bondár Anita-Borsa Zsuzsa-Horváth Gergő-Martón Enikő-Szűjártó Zsolt. Kővágóörs, 1998. ápr. 16.

SZP: Na most ennek a gazdasszonyképző iskolának a története onnét datálódik, hogy ezek a kis falvak, a kis szegény falvak még jobban kezdtek elszegényedni az ötvenes-hatvanas évek gazdaságpolitikája miatt⁷⁴. Tehát összehoztak itt a Káli-medencében Kővágóörsön egy központi falut, ahová odatelepítették az iskolát, a TSZ-központ ott volt...

SZPné: Az orvost, [SZP: Na most az orvost, a satöbbi, satöbbi...] a tanácsi központot meg levitték Révfülöpre...

SZP: Na most ezért nem jutott pénz se ide, a kis falvakba. Ebből kifolyólag a kis falvak lakossága kezdett elöregedni. A fiatalok számára nem volt perspektíva, bementek a városokba, meg elmentek olyan helyekre, ahol munkát találtak. Na most éppen ezért kellett volna ezt a folyamatot megállítani nekünk, amit átláttunk, hogy a helyzet az lenne most, hogy egy ilyen kis faluba betelepítünk idegenforgalmat, plusz még hozzá hozunk egy ilyen szakiskolát, amivel megtanulják újra azok a parasztyerekek, akik már nem tanulták meg a szüleiktől, nem is tudták megtanulni, nem volt hol megtanulni a mezőgazdaságot, a paraszti munkát, amellet ugye még meg kéne fűszerezni a vendégfogadási ismeretek elsajátításával, és akkor egy működő gazdaságot lehetne létrehozni minden faluban, kis régióban. Ehhez aztán még hozzájön, hogy újra betelepülnek akkor már a pedagógusok a faluba, újra jön esetleg orvos a faluba, szóval akkor megpezdül a gazdasági élet. A célunk tulajdonképpen ezzel ez volt. De ahogy elmondta a feleségem, ennek részben a NAT tett keresztbe, másrészt a demográfiai hullám..."

A gondok itt sem önmagukban állnak, egyaránt gazdasági, társadalmi és kulturális eredetűek. A bebírók gondolkodásmódjának szinte a legfontosabbika ebben a narratívában is felbukkan: önmagukra és egyáltalán a bebírókra úgy tekintenek, mint a „vidék” válságának kezelőire. Minden tetteiket, megnyilvánulásukat végső soron erre vezetnek vissza.⁷⁵

A bebírók rekonstrukciós tevékenysége szintén pozitív színezetet kap. Eszerint megmentik a környék környezeti (mind természeti, mind kulturális) értékeit:

„SZP: ...ezek a bebírók megvették ezeket az öreg kis parasztházakat és nagyon szépen felújították, a régi stílusban ráadásul, ami nagyon dicsérendő dolog, és elkezdődött akkor az is, hogy a helybeliek is példát vettek a bebírókról. (...) Tehát tulajdonképpen a bebíróknak nagyon sokat köszönhet a falu, hiszen ők adták a példát arra, hogy milyen szépen rendbe lehet hozni egy régi, öreg, romos parasztházat eredeti állapotára. (...) Mert itt is a faluban aki úgy gondolja, hogy van érzeke, tehetsége hozzá, az már próbálkozik. Az már eltanulja a bebírótól, hogy hogyan kell valamit csinálni és akkor ő is csinálja.”

MacCannel elméletével teljesen egybevágó dolgokkal találkozunk: fővárosi értelmiségiek érkeznek a „fejlett”, „posztindusztriális” világból, hogy fejlesszék az „alulfejl(eszt)ett” (ebben az esetben nem harmadik/primitív világot, hanem) a fejletlen, kissé elmaradott, s önmagában fejlődésre képtelen rurális térséget. De mindezt úgy, hogy közben megőrzik a két világ közötti különbséget. Azzal kapcsolatban pedig, hogy miért van szükség „külső” beavatkozásra, valahol az a válasz, hogy a falusiak képtelenek arra, hogy megvédjék saját érdekeiket.⁷⁶ Egyáltalán, már

⁷⁴ Ismét hivatkozás a sokkal általánosabb problémákra...

⁷⁵ Vö. „SZP: (...) Ugye a Pegazuson kívül mi voltunk az első magánvállalkozók, akik ebben láttunk fantáziát, és lehetett is akkor már elkezdni valamit, és hát hála Istennek a faluban egyre-másra eszméltek az olyan fiatalok, vagy tehetősebb középkorúak, akik összefogtak, és akkor kalákában csináltak egy másik, kis ilyen vendégfogadót, vendéglátó egységet, a harmadikat, majd a negyediket, és most már van hat a faluban, pedig összesen 280-an laknak csak a faluban. És van hat panzió már... Tehát végül is úgy gondoljuk, hogy *ezzel az első panzióval, meg a gazdasszonyképzővel elég nagy lökést adtunk* arra, itt, ebben a régióban, hogy meginduljon, akár a szomszéd falvakban is, az ilyen irányú tevékenység.” Készítette Horváth Gergő. Szentbékállá, 1998. okt. 24.

⁷⁶ Vö. „SZP: ...például (...) nem régiben alakítottunk itt egy vadásztársaságot. Na most a helybeliek meg azt mondták, hogy miért a pestiek csinálják, meg miért a kecskemétiak, akik itt vannak, miért nem mi csináljuk... Hát miért nem jut eszébe? Hogyha eszébe jut, ötlete van, pénze is van hozzá, tehetsége is, akkor miért ne csinálja? No de sok esetben nem rendelkeznek ilyen tulajdonságokkal.” Interjú Szigeti Pállal és feleségével. Készítette Horváth Gergő. Szentbékállá, 1998. okt. 24.

ennek a csoportnak a „demarkációs kritériuma” is ezen beállítódásról árulkodik: „elől kell járni, hogy követhessenek.”⁷⁷

Ugyanakkor ez a „megmentés” már nem pusztán önmagáért történik, hanem abból a felismerésből hogy az idelátogató turisták éppen a megmentendő értékek miatt látogatnak a Káli-medencébe.

3.4.4 A falu életének fellendítésén, valamint a saját érdekek érvényesítésén túl például a *Káli vigasságok* szervezése, illetve mikéntje másról is „árulkodik”. Messzemenően összefügg ugyanis azzal a „kép”-pel, amit kialakítottak magukban a Káli-medencéről, s amit másokban, egyáltalán a „köz”-ben is kialakítanak, ki kívánnak alakítani. Ez azért igen érdekes, mert ez a „kép” csakúgy, mint a többi, egyben egy specifikus „Káli-medence-kép”-et is jelent, mely ugyanakkor az „általános”, s most újrafogalmazódó „vidék-kép”-ből építkezik. Ezek kölcsönhatásából születik meg a „Káli-medence »vidéke«”.

„SZP: ...az kevés, hogy az ember valamit épített, azt meg is kell ismertetni a lakossággal, hogy aztán jöjjenek ide a turisták később. A N.E. barátunk akkor azt mondta, hogy kezdjünk el szervezni valami olyan programokat, ami a megyében lesz először híres, majd az országban is híres lesz, és akkor ennek kapcsán fölfigyelnek rá. Ennek kapcsán lett a Káli-vigasságok is, amit '92-ben csináltunk meg először. Egy olyan nivós kulturális eseménynek terveztük, s az is volt természetesen, amire aztán a médiákon keresztül felhívtuk a figyelmet, (...) jó nagy hírverést csináltunk neki. És akkor egy igen nivós színházi esemény volt. Itt volt ugye a Szörényiék István a király-a a szabadtéri színpadon, akkor olyan iparművészek, akik kimondottan értéket tudnak adni, nem ilyen vásári műanyagosokra gondoltunk ugye, hanem népi iparművészekre, fafaragókra, csipkeverő asszonyokra, tűzzománcosokra, szóval ami tényleg a kultúrának a felső szelete. És meg is volt az eredménye, mert jöttek is, a következő alkalommal már tízezres nagyságrendben voltak itt látogatók itt ezen a hétvégi Káli vigasságokon.”

A célja tehát az effajta „kulturizmus” mellett elsősorban a „minőségi” turizmus kialakítása. Minőséget adni mind a szolgáltatások, mind pedig az üdülőkörnyezet tekintetében. A természetvédelem így egészen más értelemmel: ép ez bizonyítja a „számító vállalkozó”-irányzat létezését. A környezetvédelmet, melyet bár a turisták csalogatása miatt (és általában is) fontosnak vélnek, az itt tartásukhoz és szórakoztatásukhoz már kevésnek tartják. Sokkal több fejlesztést tartanak kívánatosnak, mint amennyi megvalósul. Számukra az utóbbi évek fejleményei ilyen

⁷⁷ Vö. „Petrovits László: ...most a választáson mindnyájan indulunk, tehát betelepülők, mert elég volt már, annyi sült hülyeséget döntésekben, mint amit itt hallunk néha nyílt falugyűlésen, amit hallottunk..., úgyhogy most elhatároztuk, hogy elindulunk. Vagyis én nem, de a Marikát szeretném képviselőnek ha bejutna, meg is fogják választani, mert ő nagyon jó, és hogy legalább a polgármester lehet falubeli. Ez a baj, mert esküszöm, hogy nincs a faluban egyetlen épkezláb ember aki falubeli, és tényleg komolyan mondom. Még a Kovács Pista, aki most van, ő tényleg, viszont a többi, nem alkalmas arra, hogy komolyabb döntéseket, és előrelátó tervezéseket megértsen, és hogy tudjon dönteni a dolgokban. Úgyhogy most így mi bebírók megpróbálunk beférközni, mert eddig nem, soha nem akarjuk a falu érdekeit sérteni, soha, csak ha rosszabbnál rosszabb döntéseket, mint az öregasszony, aki bevarrja a szalmazsákba a pénzét, és akkor fekszik rajta, addig is megvan címmel.

(...)

Ennek a falunak volt egy isteni jó adottsága régen, az hogy zsákfalu volt, hogy arra hátra, a major fele nem lehetett kimenni. És hát a helybeliek forszírozták a legjobban, hogy kivezető utat kell csinálni, azóta van bünözés a faluban. Mert ameddig nem volt, addig aki bejött, az tudta, hogy nem tud kimenni, csak arra, amerre bejött, nem jött be rabolni, meg lopni, mert nem volt lehetőség rá. És ezt megmondtuk már annak idején és a helybeliek azt mondták, hogy ... Azóta betörnek hátulról mindenhová, és polgárórség megszervezése az csak nyáron lehetséges... Azért mondom, hogy itt valahogy a falu érdekében át kéne minekünk is venni a faluval való beleszólás lehetőségét, tehát..., mert most teljesen, a Győzön kívül, a Győző az egyetlen értelmes ember, de őt leszavazzák rögtön. Tehát teljesen mindegy, hogy mit csinál, leszavazzák.” Interjú Petrovits Lászlóval és Kúti Máriával. Készítette Béres István-Bondár Anita-Borsa Zsuzsa-Horváth Gergő-Martón Enikő-Szjártó Zsolt Salföld, 1998. ápr. 18.

téren nem voltak a legjobbak, főleg nem a Nemzeti Park létrejötte, mely sokban gátolhatja elképzeléseiket. Hasonlóan, a „megfontolt polgárok” gondolatai ugyan inkább az őslakosságra, illetve a Káli-medence lakosságának megélhetésére, elfogadható életkörülményeire vonatkozik, ennek megteremtéséhez valami hasonlót tartanak jónak, mint a „számító vállalkozók”. Fáradozásuk pedig odavezet, hogy valóban megkonstruálódik a Káli-medence „arculata”, melyet lényegileg sok esetben rekonstrukcióként találunk fel.

3.5.0 Az utóbbi két évben egyre nagyobb szerepet kap a Káli-medence életében az 1997. szeptember 17-én megalakult Balaton-felvidéki Nemzeti Park, melynek a Káli-medence szerves részét képezi. Szakhatósággént és állami intézményként mindenféleképpen a leghangsúlyosabb arculatalakító tényező lehet.⁷⁸

3.5.1 A Nemzeti Park elképzeléseinek legfőbb motivációs tényezője a természeti értékek védelme, így minden kérdéshez efelől közelít⁷⁹. Ugyanakkor a környék lakóinak életét nem kívánja ellehetetleníteni, sőt bizonyos szempontból segíteni kívánja, de csak annyira, amennyire az megegyezik a természetvédelem érdekeivel. Ezenlőre „pozitív cselekedetekre” nincsen elegendő mennyiségű és megfelelő eszköze, ezért inkább tilt, mint elősegít. A természetvédelem mellett természetesen szintén nagyon hangsúlyos a „környezetvédelem” is: nem kizárólag a természeti környezetet, hanem az épített és gazdasági környezetet is meg kívánja őrizni. Ez alá a „hagyományos” építészet, falukép, művelési ágazatok, legelőterületek stb. tartoznak őrzendő javakként. A Nemzeti Park terveit kétféleképpen: közvetve és közvetlenül igyekszik megvalósítani. „Közvetett”-ségen azt a módot értem, hogy jó kapcsolatokat épít ki a Káli-medence lakosságával, önkormányzataival és civil szerveződéseihez (közülük főleg a Káli-medence Környezetvédelmi Társasággal). Ezen kívül pedig léteznek közvetlen próbálkozásai is, amelyekről a későbbiekben még lesz szó. A Nemzeti Park lényegében öt feladatkört lát el: természetvédelmi- és szakhatóság, technikai kivitelező, vagyongazdálkodó, oktató-nevelő és a turizmust fellendítő-segítő szerepben van.

3.5.2 A Medence (és maga az egész Nemzeti Park) területe zónákra van osztva. Az „A” zónába a fokozottan védett területek tartoznak, melyekben „beavatkozás csak oly mértékben történhet, ami a természet érdekét, a természetvédelem érdekeit szolgálja.” Ilyen területek találhatók többek között a Hegyestűn, a Sásdi-réten és a Fekete-hegyen. Ezek a területek mind állami tulajdonban vannak, így kizárólag a Nemzeti Park rendelkezik felettük. Rendeltetésük a megőrzés és a bemutatás lehetőségének megteremtése. A „B” zónába olyan területek tartoznak, ahol mindennemű hasznosítás „ellenőrzött formában” megy végbe. Például az erdőgazdálkodás esetén az történik, hogy mind az Erdőgazdaság, mind a magánbirtokosok tíz éves üzemtervet kapnak, amiben a Nemzeti Park meghatározza a gazdálkodás módját és ütemét. A „C” zóna pedig olyan területeket jelöl, ahol a napi megélhetés folyik: szántók, szőlők, esetenként gyepterületek. Ezekben „a művelési ágnak megfelelő földhasználatot” engedélyezik. Változást csak akkor

⁷⁸ A Nemzeti Park koncepcióit két fő forrásból bontottam ki: a) 1 éves a Balaton-felvidéki Nemzeti Park (A BFNP egy éves fennállásának alkalmára készített összefoglaló). Kézirat, Veszprém, 1998. b) Interjú Márkus Ferencsel, a Nemzeti Park igazgatójával. Készítette: Bondár Anita és Horváth Gergő. Veszprém, 1998. szeptember 18. –ezekre a továbbiakban lábjegyzetekben nem hivatkozom.

⁷⁹ Vö. „... a Nemzeti Park nem egy fejlesztő cég, a kérdésre, hogy milyen fejlesztési elképzeléseink vannak, olyan fejlesztési elképzeléseink vannak, amelyek a természetvédelem célkitűzéseit segítik.” Interjú...

engedélyeznek, ha az „visszafele” történik: intenzív gazdálkodás felé egyáltalán nem lehet haladni, valamint legelőből (gyep) nem lehet szántó, fordítva viszont igen, szántóból lehet legelő. Ezen „C” zónába tartoznak a települések is, melyek esetében a Nemzeti Park mint szakhatóság leginkább az egyes épületek tájbaillesztésével kapcsolatos speciális szabályokat, előírásokat határozza meg.

3.5.3 Kiemelt szempont a táj élővé tétele. „...ez a legnagyobb probléma: mindenki szívesen lejön a Balaton-felvidéki Nemzeti Park területére, szívesen –ha teheti– vásárolva itt nyaralót, pincét stb., de egyet nem akar: szőlőt kapálni, a gyepet megművelni, lekaszálni, állatokat tartani. Nagyon sokan Salföldre, Kékkútra mennek, de egyet nem akarnak, a tájat nem akarják használni, csak nyaralni jönnek.”⁸⁰ Éppen ezért van arra szükség, hogy a Nemzeti Park, ha kell saját maga munkaerejének bevonásával, tegyen lépéseket a „felelevenítés” irányába (az olyan technikai kivitelezésekben, mint a kaszálás, víztelenítés, vagy fordítva, a vízellátás megoldása, sokszor a Nemzeti Park munkatársai is aktív szerepet vállalnak.) A gyepek és más tájrészletek gondozását művelés alá vonással kívánják előmozdítani. Például a Káli-medence közepén elhelyezkedő Kornyi-tó körüli legelők megvásárlása jelenleg is folyik. A legelők és a rajta található istálló-épületek egyenlőre a kővágóörsi termelőszövetkezet tulajdonában vannak, az viszont kiadta egy vállalkozónak, aki gyümölcsöző struccfarmot működtet ott (illetve működtetett 1998 végéig). Különböző pályázati pénzekből a Nemzeti Park jelenleg azon fáradozik, hogy a területet és az épületet megszerezze, s ott egy rackanyáját telepítsen. A struccfarm felszámolása és a rackanyáj telepítése kettős (valójában több) célt szolgál: egyrészt a legeltetéssel kimeríti mind a gondozást, mind az élővé tételt, másrészt a „tájidegen” strucc helyett „őshonos”⁸¹ háziállat-fajtát hasznosít – és egyúttal állít is ki. Ugyanez a többes-kettősség jellemzi a Salföldi természetvédelmi Major létrehozását is. A cél itt is egyfelől a terület gondozása, valamint az „őshonos” állatfajták megőrzése, hasznosítása és kiállítása. Hasonlóan a Kornyi-tavi istállókhöz, a salföldi major is termelőszövetkezeti tulajdon volt, melyet a TSZ felbomlása után először bérbeadtak, majd a Nemzeti Park megvásárolta, s most különböző állatok valamint és a turizmus révén hasznosítja. A jelenlegi állatállomány (1998): 5 db bivaly, 9 db magyar szürkemarha, 1 db szamár, 94 db rackajuh, 3 db komondor az „őshonos”, a „nemzeti génvagyon részét képező” állatok közül⁸², valamint számos ló. Ottjártunkkor találtunk arra utaló jeleket is, hogy mangalica sertéseket is kívánnak tartani. Mint később megtudtuk, volt is egy pár darab belőlük a Major megnyitásakor, melyeket aztán elvittek. Az „őshonosság” persze tovább kalauzol minket a Nemzeti Park egy másik törekvése felé.

3.5.4 Az élővé tétel sokszor szorosan összefügg a „hagyományos” formák felelevenítésével. Így nagy hangsúlyt kap a „hagyományos” tájhasználat megőrzése, rekonstrukciója. „Kutatási és fejlesztési” tevékenységének fontos részét képezi a „természetszerű gazdálkodás”, a „hagyományos gazdálkodási módok, állattartás, gyepgazdálkodás lehetőségeinek feltárása, vizsgálata elsősorban a Balaton-felvidéki Nemzeti Park Igazgatóság kezelésében levő területeken. A hagyományos gazdálkodási módok, „őshonos” háziállatok tartása a Balaton-felvidék egyes területein lehetséges és *szükséges*. Ez elsősorban a megfelelő természeti adottságokkal is

⁸⁰ Interjú...

⁸¹ Az őshonosság kérdése, bármilyen izgalmas is, nem képezheti tágabban dolgozatom részét. Minden esetre komoly kérdőjelek vonatkoznak arra, hogy az „őshonosnak” tekintett állatok vajon a Káli-medencében is őshonosak-e.

⁸² 1 éves a...

rendelkező Káli-medencében és a Balaton-felvidék kis medencéinek területén valósulhat meg.”⁸³ A Nemzeti Park tevékenységében azokat támogatja, „akik azt a rendszert tartják fenn, ami a tájvédelem szempontjából optimális.”⁸⁴ Ez egyrészt, mivel anyagiakban nem bővelkedik a NP, az érintettek főleg biztatására, érdekvédelmére és pályáztatására terjed ki. Másrészt viszont maga a NP is újabb területek megvásárlására törekszik, ahol elképzeléseit jobban megvalósíthatja, illetve amelyekre kiterjesztheti. Sokkal kisebb az a mozgáster, ahol tényleges támogatást tud nyújtani. De ha kell, ezt is megoldják.⁸⁵ Sőt, maga a Nemzeti Park kezd egyes területek legeltetésébe, művelés alá vonásába. Támogatják a szőlő- és gyümölcskultúra fenntartását és telepítését (illetve főleg a telepítést engedélyezik). A távlati tervek között ott van a peremterületek fás legelőinek a „felelevenítése”, mivel egyelőre csak kaszálással tudják az állapotokat nagyjából fenntartani, ez viszont nem bizonyul végleges megoldásnak. Másik példája a „hagyományos” környezet megóvására való törekvésnek az a pályázat, amelyet „A Balatonfelvidék legszebb pincéje” címmel írtak ki.⁸⁶ Itt már világosan körvonalazódik az, hogy a természetvédelmen túl a környezetvédelem egyfajta esztétikai minőség megőrzését is célul tűzi ki. „A Balaton-felvidéki Nemzeti Park tájvédelmi munkájának fontos része a borvidéki táj szépségének a megőrzése.”⁸⁷ Az egyik pince bemutatásának legfőbb mondanivalója a következő: „A pince mellett található szőlőterület és a borversenyeken kapott oklevelek a szőlőművelés szeretetét mutatják. *A népi kultúra tisztelete és a szőlőművelés hagyománya együtt él a mai életformával, azzal összeegyeztethető.*”⁸⁸

3.5.5 Végül szólni kell még a Nemzeti Park és a turizmus viszonyáról is. A Nemzeti Park felismerte, hogy a turistákat főleg az „élő” és „hagyományos” táj, tájhasználat vonzza. „Hiszen a látogatók azért jönnek a Káli-medencébe vagy a Balaton-felvidéki Nemzeti Parkba, mert úgy gondolják, hogy érdekes a táj, nem csak a hegység sziluettje, alakja miatt, hanem azért, mert erdők, rétek, gyepek vannak. Pont itt van a gond: a gyepeket, füves területeket alig-alig használják, nagyon kevés állat van.”⁸⁹

3.5.5.1 A Nemzeti Park „idegenforgalmi stratégiája” két részből áll: programajánlatokból és a bemutatóhelyek fejlesztéséből. Célja a természeti értékek bemutatása a természetvédelmi és gazdasági érdekekkel összehangolva, a természeti környezet terhelésének minimumára törekedve, valamint az oktatás, nevelés, a környezetvédelmi tudat formálása. A céloknak megfelelően alakították eddigi tevékenységüket is. Ennek egyik jelentős megnyilvánulása, hogy információs rendszert építettek ki a Káli-medence egész területén. Egy nemzeti parknak nemcsak a természeti értékek felkutatása és megőrzése a feladata, hanem azok kíméletes bemutatását is meg kell oldania. Az értékek megőrzésével összhangban lévő bemutatást csak egy jól megtervezett

⁸³ uo.

⁸⁴ Interjú...

⁸⁵ Ilyen példát a Káli-medencéből nem ismerek. Az interjúból viszont kiderül, a Balaton-felvidék más részén, a Pécselyi-medencében a NP folytat szaporítási tevékenységet egy juhász esetében.

⁸⁶ „...úgy gondoltuk, hogy a hagyományos pince alapzatok, a szőlő és a pincekultúrának a szerves egysége a táj arculatának megőrzéséhez hozzájárul, nem pedig a felhagyott szőlők, vagy a hatalmas nagy monokultúrák szőlők az optimálisak.” Interjú...

⁸⁷ 1 éves a... –kiemelés tőlem.

⁸⁸ uo.–kiemelés tőlem

⁸⁹ Interjú...

természetvédelmi információs rendszer képes elősegíteni.”⁹⁰ Ennek a megvalósítását épp a Káli-medencében kezdték el, valószínűleg nem véletlenül, hanem azért, mert itt már történtek hasonló kísérletek. A Nemzeti Park által felállított térképházaknak ugyanis léteznek elődei: a nyolcvanas évek vége felé a Káli Medence Környezetvédelmi Társaság már épített hasonló házikókat, melyeknek az idei évvel felállítottak utódai, továbbgondolásai. Magukat a térképházakat a helyi építészeti „hagyományból” merítve tervezték, bennük pedig az adott falu (minden településen épült ugyanis) térképe és történetének és természeti értékeinek ismertetése található három nyelven (magyar, angol, német). A Medence magasabb pontjaira „panoráma-magyarázó táblákat” helyeztek el, melyeket Somogyi Győző rajzolt meg. A külterületek nevezetességeinél is elhelyeztek magyarázó táblákat, szintén Somogy Győző rajzos magyarázataival. Ezekon kívül Leporelló kiadványt jelentettek meg mind az egész Káli-medencéről, mind pedig az egyes falvakról. Új turista és biciklis utakat is kijelöltek, valamint meghatároztak egy, a Káli-medencét részletesen körüljáró túraútvonalat is, melyet *Kál Horka portyának* neveztek el.

3.5.5.2 A Nemzeti Park alapvető érdeke a turisták látogatásának időben és térben való kiegyenlítése – ezt segítik ténykedései. Ezzel biztosítható ugyanis csak egy viszonylagos mentesülés a tömegturizmus kártéteményei alól.

3.6 A különböző irányzatok áttekintése után nyilvánvalóvá válik: mindegyik csoport valamiféle „rekonstrukció” mellett kötelezi el magát: jóllehet, minden esetben más és más értelmet nyerve, más és más funkcióban. Nyilvánvaló okok miatt az ilyen kísérletek sohasem érhetik el kitűzött céljukat, így sokkal inkább beszélhetünk konstrukcióról, sem mint rekonstrukcióról. A beállítódások hangsúlyozása miatt azonban feltétlenül szükség van a re-előtagra.

Azt is láthattuk, a Káli-medence legújabbkori „képének” kialakulása két síkon mozog. Egyszer egy kézzelfogható dimenzióban, azaz a való életben: ennek lecsapódásait a Káli-medencei falvak részeinek megváltozásában érhetjük tetten. A másik dimenzió „kognitív” értelemben veendő: a társadalmi gondolkodás is társít bizonyos képzeteket a Káli-medencében.⁹¹

3.7 A Káli-medence példája végül tényelegetesen visszahat a társadalomra, hiszen az értelmiségi körökben ma már alig van, aki ne halott volna a Káli-medencéről. Ennek egyik oka épp az, hogy rengeteg híresség bukkant fel az idők folyamán, s volt tevékeny részese a Káli-medence „képének” rekonstruálásában, illetve konstruálásában. Így ma már egyre inkább presztízs értékkel bír a bebíróság, s az elméleti keretnek megfelelően egyre intenzívebb autenticizmust eredményez.

A Káli-medence jó példája annak, hogy posztindusztrialításban hogyan születik meg egy igen sajátos kulturális rendszer az autentikusság iránti igényből, s ez hogyan jelenik meg a valóságban, hogyan befolyásolja egy adott környezet változásait és mindennapi életét.

Dolgozatomban az egyik következtetés az, hogy a „vidék” közgondolkodásbeli ártértékelődése, annak minden velejárójával és összefüggésével együtt (ld. 1. ábra!) az, ami a Káli-medencei nyaralók, s kifejezetten az ún. bebírók kulturális gyakorlataiban csapódik le.

⁹⁰ 1 éves a...

⁹¹ Ennek nyomon követése azonban egy másik vizsgálatot és tanulmányt követelne meg.

Összefoglalás

Tanulmányomban a következő gondolatmenet mentén haladtam. A posztindusztrialitásból következő „elidegenedés” egyfajta lavinát indít el: az elidegenedés és kulturális beállítódás autenticizmushoz vezet, ami nosztalgiát vált ki bizonyos dolgok iránt. A nosztalgia foklorizmust idéz elő, amely kimondottan az „aranykor” rekonstruálása felé tart. Az aranykor egy „eredetibb”, tehát „jobb” természetet, kultúrát, társadalmat stb. jelent, amit az indusztrialitással, az indusztriális nagyvárossal szemben a preindusztriális „VIDÉK” szimbolizál. Maga a „vidék” válik tehát sok esetben rekonstruktuálandóvá. Eleinte talán csak a szabadidőben történik mindez, hiszen a turizmus olyan tartalmakat sűrít magában, amelyek sajátos „ellenvilág” megteremtését teszik lehetővé. Akkor viszont, ha elfogadjuk, amit korábban állítottam, hogy öngerjesztő folyamattal állunk szemben, akkor azt is el kell fogadnunk, hogy ezen igény egyre erőteljesebbé válik. A közgondolkodásban pedig tényleges változás áll be a „vidék” fogalmával kapcsolatban. Tanulmányomban erre hoztam fel példának a Káli-medence esetét.

A Káli-medencében egyértelműen egy „konstrukciós” folyamatnak lehetünk tanúi. Jóllehet, ennek az „arculat-alakításnak” legfontosabb eleme a „rekonstrukció”-ra való törekvés, ez azonban mindig is csak „törekvés” marad. A káli-medencei bebírók cselekedetei teljes mértékben beleillenek abba a folyamatba, aminek lényegi vonatkozásait (folklorizmus, aranykor, nosztalgia, autentikusság-keresés, turizmus, új társadalmi formák) fentebb bővebben kifejtettem. Bár több ízben kihangsúlyozzák, hogy a „Káli-medence értékeire” már itt eszméltek rá, turistaként való idekerülésük is minden bizonnyal része a folyamatnak. Minden esetre kialakult a Káli-medencében egy olyan nosztalgia, amely a helybeliek egykori, „idillisztikus” életmódjára, valamint a környék hasonló állapotaira irányul. Ezek eredetiségét kívánták megőrizni, illetve rekonstruálni, s próbálkozásaik során lassan kialakult, megkonstruálódott a Káli-medence „vidékének” képe – illetve ezen folyamat még most is tart.

A Káli-medence „vidékének” képe két síkon is jelentős: egyrészt a valóságban is, másrészt a közgondolkodásban is kialakult egy „kép” a Káli-medencéről; persze e kettő nagy mértékben összefügg. A káli-medencei bebírók azzal, hogy a hetvenes-nyolcvanas években sajátos („ellen”-) kultúrát teremtettek, s hogy sokuk valóban elismert és híres személyiség az ország kulturális életében, a Káli-medence az értelmiségiek, művészek körében „érdekes”, „csábító” helyé vált. Ebbe belejátszottak mindazon tevékenységek is, amelyeket a bebírók folytattak „társadalmi csoportosulássá” felé vezető útjukon. Ezek gyakorlatilag mind a szabadidőhöz kapcsolódó tevékenységek voltak, s ezek idővel kisebb tömegeket megmozgató kulturális eseményekké váltak. Később (a '90-es években) kialakultak ennek szervezettebb változatai is, azonban ezek mögött is leginkább bebírók álltak/állnak. A Káli-medence mindezek hatására, a közgondolkodásban már nem csak egy táj, hanem valóságos „kultúrtáj” lett. A Káli-medence „vidéke” pedig ezzel új tartalmakra tett szert. Közte és az általánosabb „vidék”-kategória között csak elméletileg van különbség: a közgondolkodás, az idelátogatók, vagy épp a bebírók számára a Káli-medence a „vidék”, s a ráruházott tartalmakat bármikor és folyamatosan kivetheti magára a vidékre, mint olyanra.

Hivatkozott irodalom

- Andrásfalvy Bertalan (é.n.): A népművészet helyes szemlélete. In Zelnik József (szerk.): *Régi és új formák*. Budapest: Magyar Helikon Kiadó. 9-19.
- Appadurai, Arjun (1996): Fogyasztás, időtartam, történelem. In *Replika 21-22*. 81-97.
- Bakos Ferenc (szerk.) (1973): *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Bausinger, Hermann (1982): A folklorizmus-kritika bírálatához. In Verebélyi Kincső (szerk.): *Az újrarájzolt nép. Hermann Bausinger válogatott tanulmányai*. Folkloristica 7. Budapest: ELTE BTK Folklóre Tanszék. 79-95.
- Boros Tiborné, Dr. (1994): A turizmus és a környezet védelme. Budapest: OMIKK
- Cohen, Erik: A turizmus és az idő. In *Idegenforgalmi Közlemények 1988/2*. 20-23.
- Fejős Zoltán (1981): A kultúraörzés és folklorizmus. In *Folklor-Társadalom-Művészet 9*.
- Fejős Zoltán (1984): A turizmusról az ökonómián innen és túl. In Fejős Zoltán (szerk.): *Cul/tours*. Budapest: Népművelési Intézet. 4-10.
- Fejős Zoltán (1998): „Hordák” és „alternatívok”? A turizmus néhány újabb megközelítése. In uő. (szerk.): *A turizmus mint kulturális rendszer*. Budapest: Néprajzi Múzeum. 5-9.
- Gergelyné dr. Benke Rita (1992): A turizmus mint a fogadó közösséget formáló tényező? In Lengyel Márton: *A turizmus általános elmélete*. Budapest. 110-131.
- Hankovszky Tamás (1996): Az aranykorgondolatról. In *Café Babel 1996/1* („Ős”) 113-125.
- Kapiller Ferenc (1995): Aranykor – rekonstrukcióval. Salföldi beszélgetés Somogyi Győzővel. In *Életünk*, 8-9. 719-743.
- Kapiller Ferenc: Aranykor a „kizökkent időben”. Salföldi beszélgetés Somogyi Győzővel. In *Forrás 1996/2*.
- Köstlin, Konrad (1996): Utazás, régiók, modernség. In *Café Babel 1996.4*. 117-124.
- Lengyel Márton (1992): *A turizmus általános elmélete*. Budapest
- MacCannel, Dean (1980): *The Tourist -- A New Theory of the Leisure Class*. New York, N.Y.: Shocken Books. 2nd ed. [1st ed: 1976]
- Nagy Zoltán (1989): Jövők-e a múlt? Somogyi Győző kiállítása a Budapest Galériában. In *Művészet 1989/4*. 8-15.
- Pusztai Bertalan: Vallás és turizmus. In Fejős Zoltán (szerk.): *A turizmus mint kulturális rendszer*. Budapest: Néprajzi Múzeum. 13-23.
- Smith, Anthony D.: Az „aranykor” és a nemzeti újjáéledés. In *Café Babel 1996/1*. („Ős”) 11-26.
- Somogyi Győző (1994): Salföld. Faluéletrajz 1994. hn.: Salföld Szépítő Alapítvány
- Somogyi Győző--Szelényi Károly (1992): *Káli-medence*. Veszprém: F. Szelényi House Gallery and Publishing Co.
- Tillmann József A. (1990): A Vigilia beszélgetése Somogyi Győzővel. In *Vigilia 1990/6*. 458-462.
- Tóth János (szerk.) (1985): *Káli-medence faluszeminárium*. Kővágóörs, 1985. 7-12. Budapest: Népművelési Intézet.
- Voigt Vilmos (1978): A magyarországi folklorizmus jelen szakaszának kutatási problémái. In *Folklor-Társadalom-Művészet 2-3*. Kecskemét. 1-21.
- Voigt Vilmos (1990): *A folklorizmusról*. Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke